

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНИ**

Кафедра практики англійської мови

На правах рукопису

РАДКЕВИЧ ІРИНА МИКОЛАЇВНА

**ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ
ВВІЧЛИВОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО
АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ)**

Спеціальність: 035.041 Філологія (Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська)

Освітньо-професійна програма: Мова і література (англійська).

Переклад

Робота на здобуття освітнього ступеня «МАГІСТР»

Науковий керівник:

КОЛЯДА ЕЛІНА КАЛЕНИКІВНА

кандидат філологічних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНА ДО ЗАХИСТУ

Протокол №

засідання кафедри практики англійської мови від __.__. 2023 року

Завідувач кафедри

_____ проф. Еліна КОЛЯДА

ЛУЦЬК - 2023

АНОТАЦІЯ

Магістерська робота присвячена дослідженню вербальних та невербальних засобів реалізації ввічливості в англійськомовному художньому дискурсі. Робота містить два розділи, де розглядаються теоретичні основи дослідження та репрезентація цих засобів у сучасному англійськомовному художньому дискурсі.

У першому розділі розглядається сутність категорії "ввічливість" як предмету лінгвістичних досліджень, а також вербальна та невербальна реалізація цієї категорії. Здійснено аналіз мовленнєвих засобів, спрямованих на вираження ввічливості, а також їхні функціональні характеристики. Висвітлено комунікативні стратегії мовця для реалізації стратегії ввічливості.

Другий розділ присвячений репрезентації вербальних та невербальних засобів реалізації ввічливості в сучасному англійськомовному художньому дискурсі. Досліджено формули мовленнєвого етикету. Охарактеризовано невербальні елементи комунікації, такі як жести, міміка, тон голосу тощо, які можуть впливати на сприйняття ввічливості в мовленні. Визначено, що невербальні засоби можуть доповнювати або посилювати вербальні засоби реалізації ввічливості.

Результати дослідження дозволяють отримати глибше розуміння теоретичних основ вербальних та невербальних засобів реалізації ввічливості, а також надають підстави для подальших практичних застосувань у сфері міжособистісної комунікації та мовленнєвого етикету.

Ключові слова: ввічливість, мовленнєвий етикет, вербальні засоби, невербальні засоби, художній дискурс.

SUMMARY

Master's thesis is dedicated to the exploration of verbal and non-verbal means of implementing politeness in English literary texts. The thesis consists of two chapters, where theoretical foundations of the research and representation of these means in contemporary English literary discourse are examined.

The introduction justifies the relevance of the topic and emphasizes the importance of studying linguistic etiquette and its impact on communication. Politeness is considered as a culturally specific aspect of communication, encompassing both verbal and non-verbal strategies of communicative behavior.

In the first chapter, the essence of the category of "politeness" is explored as the subject of linguistic research, along with its verbal and non-verbal realization. Key aspects of this category are analyzed, revealing its fundamental features and significance in discourse. A detailed analysis of linguistic means aimed at expressing politeness is conducted, including their functional characteristics. Various linguistic strategies employed to achieve communicative politeness in speech are highlighted.

The second chapter focuses on the representation of verbal and non-verbal means of implementing politeness in contemporary English literary discourse. Speech etiquette formulas are investigated, and non-verbal elements of communication, such as gestures, facial expressions, and tone of voice, which can influence the perception of politeness in speech, are characterized. It is determined that these non-verbal means can complement or enhance verbal means of politeness.

The research results provide a deeper understanding of the theoretical foundations of verbal and non-verbal means of implementing politeness and lay the groundwork for further practical applications in interpersonal communication and speech etiquette. The thesis stands out for its systematic approach to the analysis and elucidation of politeness issues in English speech, particularly in literary discourse.

Key words: politeness, literary discourse, speech etiquette, verbalization, non-verbal realization

ZUSAMMENFASSUNG

Die Masterarbeit widmet sich der Erforschung verbaler und nonverbaler Mittel zur Umsetzung von Höflichkeit in englischsprachigen literarischen Texten. Die Arbeit umfasst zwei Kapitel, in denen die theoretischen Grundlagen der Forschung und die Darstellung dieser Mittel im zeitgenössischen englischsprachigen literarischen Diskurs untersucht werden.

Die Einleitung rechtfertigt die Relevanz des Themas und betont die Bedeutung der Erforschung von sprachlicher Etikette und deren Einfluss auf die Kommunikation. Höflichkeit wird als kulturspezifischer Aspekt der Kommunikation betrachtet, der sowohl verbale als auch nonverbale Strategien des kommunikativen Verhaltens umfasst.

Im ersten Kapitel wird die Essenz der Kategorie "Höflichkeit" als Gegenstand linguistischer Forschung untersucht, einschließlich ihrer verbalen und nonverbalen Umsetzung. Schlüsselaspekte dieser Kategorie werden analysiert, um ihre grundlegenden Merkmale und ihre Bedeutung im Diskurs aufzudecken. Es erfolgt eine detaillierte Analyse sprachlicher Mittel, die darauf abzielen, Höflichkeit auszudrücken, einschließlich ihrer funktionalen Merkmale. Verschiedene linguistische Strategien, die zur Erreichung kommunikativer Höflichkeit in der Sprache eingesetzt werden, werden hervorgehoben.

Das zweite Kapitel konzentriert sich auf die Darstellung verbaler und nonverbaler Mittel zur Umsetzung von Höflichkeit im zeitgenössischen englischsprachigen literarischen Diskurs. Formeln der sprachlichen Etikette werden untersucht, und nonverbale Elemente der Kommunikation, wie Gesten, Mimik, Tonfall usw., die die Wahrnehmung von Höflichkeit in der Sprache beeinflussen können, werden charakterisiert. Es wird festgestellt, dass diese nonverbalen Mittel die verbalen Mittel der Höflichkeit ergänzen oder verstärken können.

Die Ergebnisse der Forschung ermöglichen ein tieferes Verständnis der theoretischen Grundlagen verbaler und nonverbaler Mittel zur Umsetzung von

Höflichkeit und legen den Grundstein für weitere praktische Anwendungen im Bereich zwischenmenschlicher Kommunikation und sprachlicher Etikette. Die Arbeit zeichnet sich durch einen systematischen Ansatz zur Analyse und Darstellung von Höflichkeitsproblemen in der englischen Sprache aus, insbesondere im literarischen Diskurs.

Schlüsselwörter: Höflichkeit, literarischer Diskurs, sprachliche Etikette, Verbalisierung, nonverbale Umsetzung

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ВВІЧЛИВОСТІ	11
1.1. Сутність категорії «ввічливість» як предмет лінгвістичних досліджень.....	11
1.2. Вербальна реалізація ввічливості.....	21
1.3. Невербальна реалізація ввічливості.....	33
Висновки до Розділу 1	40
РОЗДІЛ 2. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ВВІЧЛИВОСТІ В СУЧАСНОМУ АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	44
2.1. Формули мовленнєвого етикету і ввічливості в сучасному англійськомовному художньому дискурсі.....	44
2.2. Вербальні засоби реалізації ввічливості в англійськомовному художньому тексті.....	61
2.3. Вербалізовані невербальні засоби реалізації ввічливості в англійськомовному художньому тексті.....	71
Висновки до Розділу 2	80
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85

ВСТУП

Актуальність теми. Останнім часом у лінгвістиці зростає інтерес до мовного етикету, оскільки вміння використовувати ввічливі висловлювання впливають на успішність комунікації, сприяючи досягненню консенсусу між співрозмовниками. Мовне спілкування вважається основою людської діяльності, тому проблема ввічливості у спілкуванні стає особливо актуальною. Це питання систематично досліджується у наукових колах, де вчені-лінгвісти розглядають категорію ввічливості, враховуючи гендерний, когнітивний і соціокультурний контексти. У кожній країні та культурі існує власне уявлення про ввічливість, яке виявляється у мові.

Дослідження використання засобів ввічливості в комунікації проводилися вже на початку 70-х років минулого сторіччя і починаються з робіт Робіт Р. Лакоффа, П. Брауна і С. Левінсона, Дж. Ліча. За останні десятиліття з'явилася значна кількість статей і монографій по даній проблематиці, зокрема в різних культурах.

Проте, не дивлячись на численні публікації, аналіз існуючих наукових досліджень в даній сфері свідчить про відсутність єдності поглядів вчених на те, що є феноменом ввічливості і що слід розуміти під цією категорією, яка її природа і які механізми її дії в різних лінгвокультурах.

На сьогоднішній день можна сказати, що уже значна кількість вчених досліджує засоби реалізації ввічливості в англійській мові, проте, і досі недостатньо проаналізованою залишається проблема вивчення саме вербальних та невербальних засобів реалізації ввічливості в сучасному англійськомовному художньому дискурсі.

Теоретичною основою нашого дослідження виступають праці Безносої А.П. [1], Вжеша Я.Л. [5], Воротнікової І.Г. [6], Габелко О.М. [7], Гнатюк Л. Я. [9], Гращенкової В. В. [10], Григоренко І.В. [11], Деревянко Ю. М. [12], Рейко А.В. [25], Луценко Л.О. [18], Рогатюк А.С. [26], Почепецької Т. [23], Ревенко І. [24], Човганюк М.М. [37] та ін.

Метою роботи є дослідження особливостей використання вербальних та невербальних засобів реалізації ввічливості в англійськомовному художньому дискурсі.

Для досягнення поставленої мети ми визначили наступні **завдання**:

- 1) висвітлити сутність категорії «ввічливість» як предмету лінгвістичних досліджень.
- 2) дослідити особливості мовленнєвого етикету англійськомовної лінгвокультури;
- 3) проаналізувати вербальні засоби реалізації ввічливості в англійськомовному художньому дискурсі;
- 4) дослідити невербальні засоби актуалізації ввічливості в англійськомовному художньому дискурсі;
- 5) проаналізувати особливості використання вербальних та невербальних засобів реалізації ввічливості в англійськомовному художньому дискурсі.

Об'єктом дослідження є сучасний англійськомовний художній дискурс.

Предметом дослідження є вербальні та невербальні засоби реалізації ввічливості в сучасному англійськомовному художньому дискурсі.

Матеріалом дослідження слугують художні твори британських та американських авторів ХХ століття.

Методологія дослідження. Дослідження має методологічну основу, що ґрунтується на актуальних загальнонаукових методах і прийомах пізнання, таких як формально-логічний, порівняльно-лінгвістичний, системно-структурний. Ключовим складовим елементом цієї методологічної структури є використання загальнонаукового діалектичного методу пізнання, що дозволяє розглядати проблеми роботи в контексті їх лінгвістичного змісту та граматичної форми. Для аналізу використання засобів вираження ввічливості в англійськомовному художньому дискурсі застосовується системний підхід.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній розкрита сутність основних і додаткових засобів реалізації ввічливості в англійськомовному художньому дискурсі.

Теоретичне значення дослідження визначається тим, що воно поглиблює знання про функційний потенціал невербальних засобів комунікації.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у практичній діяльності філолога, перекладача, викладача і у науково-дослідницькій діяльності здобувачів освіти.

Апробація роботи Основні положення й результати дослідження висвітлено у молодіжному науковому збірнику факультету іноземної філології SCIENTIA EST POTENTIA у одноосібній публікації автора «Вербальні та невербальні засоби реалізації ввічливості (на матеріалі сучасного англійськомовного художнього дискурсу)»

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів з висновками до кожного з них, висновків і списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ВВІЧЛИВОСТІ

1.1. Сутність категорії «ввічливість» як предмет лінгвістичних досліджень

У сучасних наукових концепціях, термін «ввічливість» тлумачиться як національно-специфічний аспект комунікації, що охоплює систему ритуалізованих стратегій комунікативної поведінки, як у вербальній, так і невербальній формі. Категорія ввічливості привертає значний інтерес науковців у галузі прагматики. Вона розглядається як комплекс стратегій або моделей мовлення, які визначаються комунікантами як особисті чи загальні норми, а також сприймаються іншими як правила для них, в той час як вони є соціально обумовленими нормами поведінки, як вербальної, так і невербальної, у конкретній соціальній групі. Ці стратегії призначені для досягнення гармонії та управління конфліктами у комунікації, а також для дотримання загально визнаних норм у соціальній взаємодії.

Категорія ввічливості є сукупністю різноманітних мовних індикаторів. Мовні індикатори – це набір знаків (кліше, стереотипних фраз) і відповідне їх граматичне, синтаксичне, лексичне і фонетичне оформлення. Засоби вираження ввічливості, такі як лексичні, граматичні і синтаксичні елементи, у певному відношенні взаємодіють, а комунікативні одиниці, які виконують ключову роль у комунікативному процесі, вважаються сталими комплексами, що гарантують успішність комунікативної взаємодії.

Ввічливість визначається не тільки мовним етикетом, але й системою ритуалізованих стратегій комунікативної поведінки, включаючи як вербальні, так і невербальні прояви.

Наукові дослідження розглядають ввічливість у контексті різних мов і культур, вивчаючи як її прояви залежать від національних особливостей і соціокультурного контексту. Аналіз вербальних та невербальних засобів

вираження ввічливості включає розгляд лінгвістичних та етнокультурних аспектів взаємодії.

Вивчення цієї категорії дозволяє розкрити сутність її впливу на спілкування в різних контекстах, включаючи сферу бізнесу, міжкультурні відносини, літературну та публіцистичну діяльність. Важливість вивчення ввічливості полягає в тому, що вона визначає якість спілкування та взаєморозуміння в різних мовних спільнотах, сприяючи розвитку наукових та практичних підходів до її використання у лінгвістичній сфері.

Ввічливість – явище складне й багатогранне, є неодмінною складовою щоденного існування людей і пронизливою частиною всієї людської взаємодії [22, с. 91]. Зростаючий інтерес до дослідження цієї категорії, проявлений фахівцями з різних галузей знань, свідчить про вагомість цього аспекту взаємодії людей загалом і, зокрема, в контексті міжкультурних відносин.

Виявлення ввічливості прямо пов'язане з оцінкою соціального статусу особи. Відносно статусно-оцінної поведінки можна представити ввічливість у формі трьох компонентів, які визначаються на основі взаємодії ввічливого та неввічливого ставлення до співрозмовників:

1. Позиція мовця: включає емоційно-вольовий самоконтроль, рівень вольового контролю та рефлексію мовця, що визначає вектор самоповаги.
2. Взаємозв'язок мовця та адресата: залежить від непередбачуваної та фактичної реакції партнера, визначаючи вектор залежності.
3. Спосіб мовного вираження: ввічливе спілкування передбачає дотримання обмежень стосовно змісту питань.

Зокрема, при спілкуванні з особою старшого віку або з великою соціально-психологічною відстанню, слід утримуватися від питань, що належать до особистого життя співрозмовника, таких як його вік, доходи і інші аспекти, оскільки це може викликати неприємність для вашого співрозмовника.

Ввічливість – це ключова категорія в лінгвістиці, що вивчає вживання мовних засобів для вираження поваги, уваги та турботи про інших у мовленні. Ця категорія виявляється в широкому спектрі мовних проявів та є предметом інтенсивних лінгвістичних досліджень.

Ввічливість охоплює використання формальних і неформальних лінгвістичних структур. У багатьох мовах спостерігається відмінність між мовленням, призначеним для спілкування у високих соціальних сферах, і тим, яке використовується в неофіційних або особистих ситуаціях. Аналіз цієї дихотомії допомагає лінгвістам зрозуміти, як мовні засоби відтворюють соціальний контекст і взаємовідносини між учасниками спілкування.

Другий аспект вивчення ввічливості пов'язаний із культурними відмінностями у сприйнятті та використанні ввічливих висловлювань. Розгляд того, як індивідуальні культурні особливості впливають на різниці у мовленнєвому вираженні, сприяє зрозумінню того, як ввічливість може мати різноманітні реалізації у різних культурних середовищах.

Третій аспект включає в себе аналіз виявлення ввічливості у різних мовах та розгляд можливості існування універсальних мовних засобів ввічливості чи, навпаки, наявності мовних та культурних варіацій у цьому явищі.

Також, важливим напрямком досліджень є вивчення зв'язку між ввічливістю та соціальною взаємодією. Лінгвісти аналізують, як вживання ввічливих висловів впливає на стосунки між людьми, регулює комунікативний процес та формує соціальні конвенції.

Вивчення сутності категорії «ввічливість» у лінгвістичних дослідженнях визнається важливим, оскільки це сприяє глибшому розумінню ролі мовленнєвих аспектів у визначенні спілкування в різних соціокультурних контекстах. Це також сприяє поліпшенню міжкультурного розуміння та розвитку ефективних комунікативних стратегій.

Дослідники, намагаючись детально визначити категорію ввічливості, пропонують різні підходи та моделі для її вивчення. Ввічливість визнається

окремою проблемою, якою цікавляться фахівці з різних гуманітарних наук, таких як лінгвістика, соціологія, психологія, етнографія, культурологія, соціальна антропологія, лінгвопрагматика, соціолінгвістика, психолінгвістика, прикладна лінгвістика та інші. Це не випадково, оскільки ввічливість, як явище з багатьох планів та аспектів, може бути розглянута лише на міждисциплінарному рівні, а спільні зусилля вчених різних галузей можуть допомогти відповісти на питання про природу та значення ввічливості у комунікації [29, с. 267].

Проблематика ввічливості у науковому контексті нерозривно пов'язана з культурою мовлення та мовним етикетом, яким традиційно приділяється значна увага. Мовний етикет становить невід'ємну складову культури спілкування і визначається як важливий елемент комунікативної взаємодії. Серед різних аспектів суспільної культури, культура спілкування виявляється найсуттєвішою, оскільки взаємодія у комунікації виконує об'єднуючу та впливову роль у житті людей. Спілкування сприяє досягненню комунікативних та позакомунікативних цілей через взаємодію між учасниками. Важливо, щоб спілкування не завдавало шкоди адресатові, особливо моральної. Ввічливість та етикет є ключовими елементами для досягнення цієї мети. В акті комунікації стає очевидним бажання співрозмовників уникати взаємної шкоди, що проявляється в розбіжності між комунікативною та денотативною істинами. Це досягається через нейтралізацію або підвищення оцінки реальної ситуації, дотримуючись етикету та правила покращення позицій співрозмовника у ході розмови.

Етикет – поняття філософське, етичне. Етикетом називають конкретну систему норм та сукупність правил, які відносяться до зовнішнього виявлення ставлення до інших людей [12, с. 45]. Філософсько-етичне розуміння етикету резюмується у встановленні системи правил і обмежень, включаючи мовні, які діють у конкретному суспільстві, середовищі чи колективі. Норми мовного етикету пронизують будь-який мовний вираз, формуючи визначені риси нашої поведінки. Поняття мовного етикету

активно застосовується в нашому мовленні щодня і велику кількість разів. Це включає базові вирази, такі як звертання до інших, вітання, вираження вибачення, подяки, вітання, побажання успіхів або висловлення компліментів, а також надання порад, прохання, пропозиції, запрошення та вимоги. Мовний етикет об'єднує клас мовних висловів з конкретними функціями та мовними намірами, які становлять необхідність для успішної комунікації.

Існує тісний зв'язок між категорією ввічливості та мовним етикетом, проте поняття ввічливості не обмежується лише стандартними виразами, такими як вітання, прощання, подяки, компліменти, запрошення і т.д. Воно також охоплює широкий спектр різноманітних явищ. Важливою для розуміння цього питання є думка, що вираження ввічливості може бути розглянуте як додатковий, необов'язковий елемент мовного етикету.

Дослідники, теорії лінгвістичної ввічливості по-різному підходять до тих або інших аспектів досліджуваної категорії, але всі вони одноставні у визначенні ввічливості як лінії поведінки, направленої на підтримку соціальної гармонії, і не ототожнюють поняття «ввічливість» та «етикет». Будучи безпосередньо пов'язаними, ці два явища не є ідентичними, і відношення між ними можна визначити таким чином: не все те ввічливе, що етичне, але все, що неетичне – неввічливо. Етична поведінка розглядається в більшості робіт як складова явища ввічливості. Як стверджують вчені, що досліджують лінгвістичну ввічливість, вияви ввічливості полягають в міжособовій ритуальній взаємодії. Основою як для ввічливості, так і для ритуальної поведінки є уважне ставлення до внутрішньої та зовнішньої агресії в будь-якій соціальній групі у контексті її взаємодії з іншими соціальними групами.

Проте поняття «ввічливість», «пошана», «шанобливість», «такт» знаходяться на значно вищому соціальному рівні, ніж просто зведення правил. І якщо етикет – це зведення комунікативних норм і правил, то ввічливість – це система комунікативних стратегій і тактик, що

використовуються в реальному спілкуванні і спрямовані на досягнення гармонії і взаєморозуміння. Ввічливість включає все те, що сприяє гармонійному, безконфліктному спілкуванню, не дивлячись на той факт, що якісь з її елементів можуть не бути (на певному етапі або в конкретній комунікативній ситуації) нормою, закріпленою етикетом [15, с. 47].

Лінгвістична категорія ввічливості відноситься до функціонально-семантичних категорій з прагматичними функціями вираження відношення мовця до слухача, до важливості справи, до ситуації в цілому. Виступаючи як етична категорія, ввічливість може або демонструвати зовнішні норми спілкування, пристойність поведінки, або знаменувати доброзичливе особисте ставлення до адресата. Ввічлива поведінка може виявлятися як щирість, а може бути маскою, особливо в рольовому спілкуванні незнайомих партнерів. У лінгвістичній літературі є цілий ряд підходів до досліджуваної проблеми. Серед всієї різноманітності концепцій і трактувань категорії ввічливості можна умовно виділити наступні найбільш значущі напрями дослідження даній соціально-прагматичній категорії: теорія соціальної норми (“the social-norm view”), теорія розмовних (мовних) максимум (“the conversational-maxim view”), теорія «збереження особистості» (“the face-saving view”, або інакше “Face-management view”), теорія комунікативного (конверсаційного) договору (“the conversational-contract view”), а також посткласичні теорії, що розглядають разом з ввічливістю поняття неввічливості і що включають дискурсивний, або інакше «постмодерністський», підхід (“discursive approach”), соціологічний (інакше «інтеракційний») підхід, теорію соціальної взаємодії (“relational work theory”), теорію управління процесом взаєморозуміння (“rapport management theory”) і ін. [8].

Ввічливість як певна стратегія комунікативної поведінки пов'язана з прагматичною теорією мовного спілкування. Розгляд мовної комунікації як діяльності знайшло своє відображення в розробці теорії мовних актів (ТМА), яка відіграла видатну роль в дослідженні лінгвістичної ввічливості. Зацікавленість в мовному акті, який розглядається як мінімальна одиниця

мовної діяльності та цілеспрямована мовна дія, що відбувається відповідно до принципів та правил мовної поведінки у конкретному суспільстві, є проявом загального переходу від концепції мови як ідеальної та безсуперечної системи, якою користуються ідеальний мовник та ідеальний слухач, до розглядання мови як складної і часто непослідовної системи. Цей підхід передбачає перехід від дослідження мови як самостійної системи до вивчення мови як системи, яка функціонує та змінюється у контексті та з метою взаємодії між людьми в суспільстві.

ТМА можна розглядати як один із способів усвідомлення діяльнісної природи мови. Дана теорія розкриває зміст мовних дій і направлена на виявлення і систематизацію засобів їх вираження. Представники ТМА розуміють під мовною дією або мовним актом спосіб досягнення людиною певної мети, і ця комунікативна мета (намір, інтенція) реалізується за допомогою іллокутивного акту, який розглядається як одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки в рамках певної прагматичної ситуації. Мовне спілкування зазвичай визначається як складне комунікативне явище, що включає ситуативні, психологічні, соціальні чинники, які визначають його зміст і розуміння.

Мовний акт – це спеціально спрямована мовна активність, яка відбувається відповідно до принципів та норм комунікативної поведінки, прийнятих у конкретному суспільстві. Здійснення мовного акту означає виголошення членороздільних звуків, які відповідають загальноприйнятному звуковому коду, конструювання вислову зі слів конкретної мови відповідно до граматичних правил, надання вислову сенсу та реакції, тобто приведення його у відповідність до реальності, реалізація локуції, внесення мовної цільової спрямованості для перетворення його у іллокутивний акт, та викликання очікуваних наслідків, аби впливати на свідомість і поведінку адресата [10, с. 94].

У сучасних дослідженнях лінгвістики активно проводяться різноманітні класифікації, в яких вивчаються різні види мовних актів, такі як

твердження, накази, вимоги, прохання, поради, пропозиції, запрошення, обіцянки, питання, переконання і інші.

З погляду проблеми ввічливості викликають інтерес і інші дослідження в рамках ТМА. Так, німецький вчений Д. Вундерліх вперше визначив вісім іллокутивних типів, які включають директиви (прохання, накази, вимоги, інструкції і т. п.), комісиви (обіцянки, погрози і т.д.), еротетиви (питання), репрезентативи (твердження, повідомлення і т. д.), сатисфактиви (вибачення, побажання і т. п.), ретрактиви (відміни обіцянки, відмови від твердження і т. д.), декларації (оголошення, призначення і т. д.) і вокативи (заклики, звернення і т. п.).

Д. Вундерліх відзначає особливу роль тих іллокутивних типів у діалоговій взаємодії, які ініціюють відповідь адресата, наприклад, директивів і еротетивів. Важливою частиною його досліджень є аналіз зміни іллокуції за допомогою формальних засобів, які не є експліцитними перформативами, а також розбіжності між мовною формою вислову та його іллокутивною силою. Зазначимо, що різні класифікації можуть використовувати різні терміни для мовленнєвих актів.

Немає необхідності у розділенні реквестивних мовленнєвих актів на субкатегорії, особливо враховуючи складність знаходження надійного критерію для такого розділення в двох мовах. Розумніше відмовитися від класифікації директив і замість цього провести дослідження способів вираження директивних мовних актів в цілому.

Функціонування мовлення піддається регулюванню одним з основних принципів мовного спілкування - принципом кооперації П. Грайса, який забезпечує максимально ефективну передачу інформації. Згідно з теорією П. Грайса, комунікація є регульованим процесом, який підпорядковується принципам, що визначають мовленнєву поведінку співрозмовників. Ця поведінка є строго узгодженою та відбувається відповідно до свідомих або інтуїтивних правил комунікації, відомих як конверсаційні максими.

Чотири конверсаційні максими включають максими кількості (Висловлення повинно включати обсяг інформації, який перевищує або задовольняє вимоги і мету поточного діалогу), якості (висловлення повинно бути істинним, правдивим та обґрунтованим), релевантності (висловлення не повинно відхилятися від теми) та способу (висловлювання повинно бути чітким та стислим, без непорозумілих виразів, уникати неоднозначності) [33, с. 134].

Під час вираження невпевненості часто порушуються одна або декілька максимум з метою створення прагматичного ефекту, який реципієнт повинен правильно інтерпретувати. Ці ефекти і висновки реципієнтів у процесі їх інтерпретації утворюють конверсаційні імплікатури. Дотримання максимум П. Грайса свідчить про те, що мовець враховує комунікативні потреби адресата та виявляє нахил до взаємодії в межах комунікативного процесу.

Епістемічні дієслова виражають персональну позицію мовця, вони зустрічаються перед підрядною частиною висловлення або ж є вставною конструкцією у висловленні: *Sometimes I think you're sick; She's one of your Blond Bobs, I think, with a long droopy face.* У деяких випадках епістемічні дієслова не мають епістемічного значення – вони не позначають персональну позицію, а радше процес мислення: *I hate to think of her being secretly bullied, but a petition?* [40, с. 43].

Епістемічні прикметники вживаються в об'єктно-з'ясувальних висловленнях перед підрядною частиною висловлення. Якщо прикметники виконують функцію означення прилеглого іменника чи є частиною складеного присудка, то такі прикметники епістемічними не вважаємо: *First, the probable gunman is dead.* Епістемічні іменники проявляють свої епістемічні властивості в об'єктно-з'ясувальних висловленнях, які часто безособові: *There's still a chance that we'll get back together?.* Епістемічні модальні дієслова (напр. *Our lives may spoil it* відрізняються від модальних дієслів з деонтичним значенням (напр. *You may leave*) чи динамічним.

Згідно з класифікацією слів-інтенсифікаторів, запропонованою Р. Квірком, ампліфасери “amplifiers” (*completely, downright, totally, entirely, extremely, sharply* та ін.) підсилюють значення прилеглого слова у порівнянні з нормою, даунтоунери “downtoners” (*almost, nearly, hardly, barely, scarcely* та ін.) послаблюють його, а емфесайзери “emphasizers” (*actually, certainly, clearly, definitely, indeed, obviously, plainly, really* та ін.) наголошують на значенні. Ампліфасери та емфесайзери роблять словосполучення з епістемічними словами низької сили модальності менш впевненими (*doubt very much, doubt seriously, considerable doubt*): *The situation was desperate. We were under attack, and there was considerable doubt as to whether we would make it through.* Даунтоунери змінюють спрямованість впевненості словосполучень, до яких вони входять, на протилежну. Так, словосполучення цих інтенсифікаторів у поєднанні з епістемічними словами високої сили модальності та епістемічними словами середньої сили модальності передають меншу впевненість (*hardly know, half convinced, vague idea*), а даунтоунери з епістемічними словами низької сили модальності передають більшу впевненість (*slight doubt*), ніж епістемічні слова самотійно: *The plane hit a patch of turbulence worse than anything before. She was half convinced that they were no longer flying but sledding across corrugated steel* (Koontz 1991, с. 116); *It was quite likely, he said, that I had gotten knocked up and run away to New York City and been chopped into small pieces by a defrocked-defrocked?-back-alley surgeon who regularly botched his unholy manipulations* (Cherry 2000, с. 707); *I have the vague idea that something is terribly wrong* (Mailer 2019, с. 86). *Then Jellie laughed, and Jaya laughed, too, though she seemed a little unsure of why she was laughing* [39, с. 75].

Взаємозв'язок між категорією «ввічливість» і «мовний етикет» демонструє тісну взаємодію між вживанням мовленнєвих форм та специфічними правилами, прийнятими в конкретному культурному середовищі. Ввічливість включає в себе використання мовленнєвих засобів,

спрямованих на забезпечення гідності, поваги та позитивною взаємодії в комунікативних ситуаціях.

Мовний етикет, з іншого боку, визначається як система правил та конвенцій, які регулюють вживання мовленнєвих висловлювань у конкретному оточенні. Він визначає, які форми спілкування є відповідними та прийнятними в даному контексті.

Ввічливість і мовний етикет тісно пов'язані через використання специфічних мовних конструкцій, які виражають повагу та уважність до співрозмовника. Вони взаємодіють для створення атмосфери взаєморозуміння та гармонії в мовленнєвому процесі. Мовний етикет часто визначає, як виразити ввічливість у конкретних ситуаціях, а ввічливі вислови і фрази входять у склад мовного етикету для досягнення високого стандарту комунікативної етики.

Отже, тісний зв'язок між категорією ввічливості і мовного етикету очевидний. Проте, не дивлячись на це, доцільно відділяти категорію ввічливості від терміну «мовний етикет», оскільки концепція ввічливості застосовується не лише до стійких ритуалізованих виразів, таких як вітання, прощання, подяки, компліменти, запрошення і т.д., які регулярно повторюються, але й до більш широкого спектру різноманітних явищ.

1.2. Вербальна реалізація ввічливості

Виділяють дві форми ввічливості - позитивну та негативну. Негативна ввічливість (спрямована на уникнення конфліктів і розбіжностей) часто вважається важливішою, ніж позитивна ввічливість (направлена на досягнення згоди). Однак стверджувати це однозначно не завжди можливо, оскільки іноді моделі позитивної ввічливості можуть містити елементи негативної. Стратегії позитивної ввічливості пов'язані з виявленням єдності та солідарності мовця із слухачем, виражаються в увазі до співрозмовника,

прагненні до взаєморозуміння та гармонії, врахуванні його бажань і уподобань.

Під негативною ввічливістю часто маємо на увазі бажання уникнути нав'язливості, уникаючи завдання шкоди адресату, а також виявлення стриманості і відсутності емоцій. До характерних рис негативної ввічливості відноситься мінімізація вторгнень і використання ввічливого песимізму. У випадках вираження негативних мовленнєвих актів, таких як відмова, незгода, звинувачення, комуніканти зазвичай вдаються до стратегій негативної ввічливості. З іншого боку, поширеними стратегіями позитивної ввічливості є виявлення інтересу до потреб адресата, використання мовленнєвих засобів групової приналежності, таких як жаргон і сленг, а також використання жартівливих висловів та вираження компліментів.

Фактично, структура категорії ввічливості складається з ієрархічно впорядкованих норм, які включають в себе наступне: а) утримання комунікативного контакту; б) стримане проявлення манери поведінки; в) виявлення загальної культури мови; г) відданість традиціям, а також дотримання законів і табу. Ці стандарти відтворюють соціокультурні цінності, які виступають ключовими складовими елементами ввічливості. Важливо також враховувати, що категорія ввічливості має національно-культурну специфіку. Для кожної комунікативної культури характерні свої рівні ввічливості, пов'язані із різними моделями соціальної поведінки, виразами ввічливості (лексичними, граматичними, синтаксичними), а також структурними особливостями мови і специфічними етикетними формулами. У такий спосіб, ввічливість стає невід'ємною частиною міжкультурної комунікації. Знання стратегій ввічливості, характерних для конкретної культури, дозволяє досягти успішної взаємодії. Взаємодія з принципами ввічливості визначає центральний аспект комунікативного процесу, регулюючи поведінку та забезпечуючи гармонійне спілкування. Майстерність у використанні принципів ввічливості допомагає уникнути

непорозумінь у міжкультурному спілкуванні та забезпечує ефективну взаємодію з представниками інших культур.

Вербальна реалізація ввічливості є важливим аспектом комунікації, що визначається використанням мовних засобів для вираження поваги, уваги та позитивного ставлення до співрозмовника. Цей аспект є необхідним у різних сферах життя, включаючи бізнес, освіту, соціальні відносини та повсякденний діалог.

Вербальна реалізація ввічливості в мовленні визначається специфічними мовними засобами та конструкціями. У багатьох культурах і мовах відзначається наявність формальних та неформальних стилів мовлення, які використовуються у високих соціальних сферах або в неофіційних ситуаціях відповідно.

Одним із способів вербальної ввічливості є використання відповідних форм виразу, таких як привітання, прощання, подяки, вибачення та інші. Дотримання правил мовного етикету, які регулюють вживання таких висловів, сприяє позитивному сприйняттю мовленнєвого акту.

Уникання прямих наказів часто замінюється ввічливими проханнями або виразами, які виражають шанобливий тон. Крім того, використання конструкцій, що підкреслюють відкритість до думок та відчуттів співрозмовника, сприяє підтримці позитивного мовленнєвого взаємовідношення.

Необхідно враховувати також різноманітні культурні відмінності в манері використання вербальної ввічливості. Кожна мова може мати свої власні, унікальні вирази та структури, що відображають ідеї ввічливості. Усі ці лінгвістичні компоненти співпрацюють, утворюючи складний арсенал для вираження ввічливості в мовленні та взаємодії. В мовній практиці ввічливість може виявлятися через використання конкретних слів, структур та лінгвістичних засобів. Розповсюдженими засобами ввічливості є форми привітань, прохань, подяк і вибачень, а також інші висловлення, що передають поважне ставлення.

Важливим аспектом є також уникання агресивної чи образливої лексики, що може порушити ввічливий тон спілкування. Конструктивний та обдуманий вибір слів є ключовим для створення позитивного враження під час розмови.

Вербальна реалізація ввічливості визначається не лише словами, а й тоном голосу, інтонацією та загальним ставленням. Такий комплексний підхід допомагає досягти ефективної комунікації та підтримувати позитивні взаємини між співрозмовниками.

Виявлення ввічливості через мовний етикет передбачає дотримання регулятивних правил мовної поведінки та використання системи стійких, національно-специфічних конвенцій у формі виразних мовних форм. Ці правила узгоджені в суспільстві для полегшення спілкування, створення певного настрою та підтримання контактів. Мовний етикет є ключовим інструментом для забезпечення сталого соціального взаємовідношення між учасниками комунікації, а також необхідною умовою для ефективної взаємодії в суспільстві. Протягом спілкування люди впорядковують або коригують вирази своїх комунікативних намірів, враховуючи контексти та оцінюючи наміри співрозмовників. Це необхідно для гладкого перебігу спілкування та досягнення поставлених цілей.

Отже, мовний етикет як регулятор мовних актів виконує дві основні функції: усунення вербальної агресії і виділення «своїх» і «чужих» [38, с. 217].

Враховуючи її значущість у прагматичному вимірі, ввічливість відіграє роль у забезпеченні соціальної гармонії та створенні дружби між учасниками спілкування. Це концепція, що охоплює шість максим: максимуму такту (розуміти та враховувати інтереси слухача); максимуму великодушності (зосередження на вигодах слухача, навіть за рахунок власних); максимуму схвалення (уникання засудження, акцентування на позитивних аспектах); максимуму скромності (обмеження хвалеб і підкреслення недоліків); максимуму

згоди (зменшення відмінностей, сприяння узгодженню); максимуму симпатії (зменшення неприязності, сприяння взаєморозумінню).

Різні взаємини в суспільстві можна класифікувати як позитивну та негативну ввічливість. Позитивна ввічливість виражає солідарність та включення співрозмовника та інших осіб в одну групу з мовцем. З іншого боку, негативна ввічливість пов'язана із самообмеженням мовців та бажанням уникнути конфліктів, сильно залежить від ієрархічних відносин у суспільстві та соціальної дистанції між учасниками спілкування. Забезпечення і збереження «обличчя» або «соціального іміджу» адресанта і адресата є важливою умовою ефективної комунікації, що має значення у різних сферах суспільства, таких як освіта, наука, культура, масові комунікації, промислове виробництво, торгівля, релігія, транспорт, судочинство, а також у міжособистісному спілкуванні, включаючи побутове, сімейне та дружнє спілкування.

У близькому спілкуванні, як і в будь-якій іншій сфері, підтримка і збереження обличчя забезпечується за допомогою різноманітних комунікативних стратегій, що охоплюють як негативну, так і позитивну ввічливість (*negative, positive politeness*). Позитивна ввічливість виражається цілим арсеналом засобів, які направлені на те, щоб уникнути образ на адресу учасників комунікативної ситуації шляхом створення дружньої атмосфери:

- Створення загальної ситуації, залучення адресата в діалог:

Well, let's hope it [slug] went out of the window, said Nan;

Look, I'm not exactly five years old.

Деякі вирази (наприклад, *you know, mind you, as you say*) використовуються співрозмовником для того, щоб утримувати увагу адресата в дружній формі:

"If you ask me, it's you and the governors that are mad", said Nan;

"I really think she is, you know. She is very pretty" [44, с. 37].

У ввічливому спілкуванні широко вживаються різні форми звернення. Функцію звернення часто виконують власні імена, назви осіб по

спорідненості, по суспільному положенню, по професії, рідше назву неживих предметів:

“Pam, is that you?”

“Good night, Mother”;

“Can I come in, mummy?”;

“Daddy”, said Felicity, “don’t be too cross with Don”.

В деяких випадках звернення може мати на меті не тільки привернути увагу співрозмовника, але і виразити відношення до нього промовця. Наприклад, іменники “*dear*”, “*darling*” часто вживаються як звернення до когось, кого ви любите:

“Yes, dear, very funny. Good night, dear”;

“We’ll see about that, darling”, said Mor.

У ввічливому вербальному спілкуванні часто вдаються до вживання комплімента – форми похвали, виразу схвалення, пошани, визнання або захоплення. Ці люб’язні, приємні слова, допомагають встановлювати хороші відносини з іншими людьми, приносять задоволення і піднімають самооцінку. Наша симпатія до людини, як правило, починається з того, що вона уміло підкреслює ваші позитивні якості:

“Bill, dear, you are sweet!” said Nan.

В деяких випадках комплімент і критичне зауваження можуть протиставлятися в одному вираженні: *You old donkey, smiled Julia. After all, you are the handsomest man in London.*

- Риторичні питання не вимагають відповіді адресата, тому що містять в собі чітку відповідь «Ні», звертаючи увагу на негативну ситуацію:

As you haven’t met the girl, he said, why are you being so spiteful? -

What sort of question is that? said Nan. Do you expect me to answer it?.

- Утворення атмосфери внутрішньогрупової ідентичності:

Hello, old thing, said Mor. “Old thing” є розмовною формою звернення, що вживається добре знайомими людьми.

- Розділове (або розчленоване) питання складається з двох частин: розповідальної і питальної (question tag). У першій частині висловлюється думка співрозмовника про певний стан речей, а друга частина апелює до адресата: промовець очікує, що адресат підтвердить його думку, виразить згоду з ним:

Clive dear, explain it to your father, will you?;

He's being very naughty, isn't he? [46, с. 87].

Іноді розділове питання може отримати форму парцельованої конструкції: його перша частина функціонує як базова частина парцельованої конструкції а малим луна-питанням / question tag оформляється як парцеллят, відокремлений крапкою від базової частини:

You can't let me down. Can you?;

You know that. Don't you?.

- Щоб позначити учасників комунікативної ситуації, вважається ввічливішим вживати імена іменники (власні імена) замість займенників:

There was a sound in the hall. Here's Felicity! said Mor;

Your mother thinks different.

Позитивна ввічливість пов'язана також з вживанням стійких виразів, регулюючих в англійськомовних соціумах відношення між комунікантами в різних ситуаціях: вибачення (*sorry*), зустрічі, прощання (*hello, good-bye*), прохання (*please*), подяки, прийняття пропозиції або відмова від неї (*thank you*). Правила етикету демонструють пошану до інших учасників комунікативної ситуації, формуючи їх самоповагу, а також створюють позитивну атмосферу.

Люди обмінюються вітаннями, коли вже знайомі один з одним. Крім того, в ситуації спілкування «в гостях» вітання часто має неформальний характер. Зокрема, дуже часто для вітання знайомих гостей використовується розмовний вираз *hi*. Більш стилістично-нейтральне *hello* може бути використано в ситуації, коли крім господаря в приміщенні перебуває незнайома особа:

- *Oh, sorry. Oh, hello, hello.*

- *June.*

- *I hope I'm not intruding.*

- *No, not at all.*

Побачивши господаря квартири з жінкою, і зрозумівши, що прийшла не вчасно, гостя почала вітання із стандартного вибачення *sorry*. Щоб упевнитися в бажаності подальшого контакту, і, можливо, вибачитися ще раз, жінка вживає ввічливу фразу *I hope I'm not intruding*, на що послідувала також стійка ввічлива відповідь *No, not at all*.

Господар квартири, звертається до гості по імені, що зустрічається достатньо часто. Проте вони майже завжди використовуються з підсилювальними емоційними, експресивними виразами, які знижують рівень формальності, але додають зверненню велику теплоту, щирість: *Serena, darling!*. Вживання ласкавого звернення *darling* з відритою усмішкою відразу ж налаштовують позитивно співрозмовника. Серед експресивних розмовних засобів виразу вітання зустрілися *Oh, my God* і *Oh, my Gosh*. У обох випадках знайомі не бачилися дуже давно і були ради зустрічі, проте така зайва емоційність не вплинула на подальший ввічливий перебіг діалогу.

Як вітання часто використовується вираз *How are you?*, при цьому на нього ніколи не відповідають, як на питання, а застосовують як у відповідь репліку. Це підтверджує остаточну десемантизацію вирази:

- *Oh, my Gosh How are you?*

- *How are you?.*

Позитивна ввічливість широко застосовується в тісному спілкуванні дітей і дорослих, виражається в солідарності співрозмовників, демонструє прагнення прославити позитивну зовнішність співрозмовника, проявляючи до нього цікавість і симпатію, прагнучи до взаєморозуміння і згоди.

У сучасній англійській мові спостерігається значна кількість усталених висловів, які використовуються для вираження вітань, поздоровлень, відмови, подяки, прощання та інших ситуацій. Ці вирази носії мови

використовують автоматично в відповідних мовних контекстах. Наприклад, у рівносоціальних ситуаціях вітання можуть бути виражені такими ввічливими формами, як: *Hello! Nice to meet you! How are you!* Особливе місце при вивченні виразів ввічливості займають прощальні слова. Прощальні фрази найчастіше залишаються в пам'яті. Коли люди прощаються найчастіше говорять універсальну фразу *Bye*. Її можна застосовувати в будь-якій ситуації і з будь-яким співрозмовником. При виразі прощання використовують також такі фрази:

-*Good-bye;*

-*Bye-bye (більш молодіжний варіант);*

-*Bye for now;*

Досить значне місце в сфері ввічливих слів англійської мови займають вирази подяки. Людина, сам того не помічаючи, щодня вимовляє багато слів подяки. Найвідоміша фраза виразу подяки (вдячності) – «*Thank you*». Серед поширених нейтральних форм вдячності слід виділити також такі фрази:

- *Yes, please;*

- *No, thank you;*

- *Thank you for.;*

Кожний з нас зобов'язаний уміти крім того, що говорити ввічливі слова, але також і приймати їх. У розумінні «ввічливість» присутній повний ряд граматичних, синтаксичних і лексичних засобів, які нероздільно використовуються в процесі комунікації. Що стосується граматичних засобів вираження ввічливості в англійській мові, то в першу чергу потрібно пригадати про звернення. Зверненнями в основному виступають імена людей, назва осіб по ступеню спорідненості, роллю в суспільстві, професії, заняттю, національній або віковій ознаці, взаєминами людей. Вітатися без усмішки на обличчі вважається поганим тоном. Вітаючись з жінкою, чоловік повинен злегка нахилити голову [8].

Вживання термінів, таких як *father* (батько), може зберігатися у формі або в таких розмовних варіантах, як *dad, daddy, pa, papa* тощо. Звернення до

матері також може мати різноманітні розмовні варіанти, такі як *ma, mam, mum, mamma, mom, mummy* тощо. Вирази *son (син)* частіше використовуються батьками, тоді як вираз *daughter (дочка)* рідко вживається в сучасних розмовах батьків.

Дуже популярні в сучасній англійській мові численні форми звернень, що виражають позитивне відношення співрозмовника до адресата. Серед них можна згадати *baby, boy, dear, angel, dearest, friend, honey, love, sweet, sweetheart*.

Щоб виразити комунікативну категорію ввічливості на граматичному рівні, застосовуються повні, граматично правильні речення. Давайте розглянемо граматичні виразники ввічливості в художньому дискурсі англійської та української мов, оскільки саме художнє мовлення виступає основою для нормованого розмовного вислову. Для художнього дискурсу, аналогічно іншим формам дискурсу, характерне використання засобів для згладжування категоричності висловлення.

Саме це визначає суб'єктивну модальну оцінку мовця стосовно ситуації, що одночасно служить для пом'якшення категоричності висловлювань. Модальні частки, такі як *scarcely, barely, hardly* в англійській мові або додають висловлюванням нюанс невпевненості. Це також є засобом зниження категоричності в оригінальній мові та його перекладі. Наприклад: *I scarcely know him; I think I have seen him three times in my life*. перекладається як Ну, добре, добре, нехай буде по-твоєму, – відмахнувся він.

В художній літературі ми можемо спостерігати численні приклади використання розділових запитань. У межах «позитивної ввічливості» вони використовуються для вираження зацікавленості в інтересах, бажаннях та потребах слухача. Також вони служать для вираження розуміння, готовності до співпраці, пошуку згоди і схвалення. Ці запитання створюють можливість залучити співрозмовника до обговорення, висловити власну точку зору і часто мають низхідний тон, не вимагаючи обов'язкової відповіді. Наприклад: *You're a pretty bright boy, aren't you?*

Такі конструкції дозволяють створити неформальний та відкритий характер спілкування, ініціюючи дискусії та обмін думками.

Граматичні виразні засоби ввічливості представляють собою моделі і структури речень, що використовуються для вираження відношення співрозмовника до певної комунікативної ситуації. Граматична структура мови відзначається вищою стабільністю, що відрізняє її від лексичної системи, яка більше схильна до змін під впливом різноманітних факторів, які можуть бути як мовними, так і немовними. На граматичному рівні для вираження ввічливості використовуються повні та доконані речення з правильною граматичною структурою. Прикладом таких структур можуть бути наступні граматичні форми: *Oh, do you?* (використання допоміжного дієслова для вираження зацікавленості тим, про що говорить співрозмовник); *I cannot agree with you.* (для вираження ввічливої форми незгоди); *Isn't that great!* (використання негативної мовної конструкції для виразу ввічливої форми незгоди); *Isn't that great!* (використання негативної мовної конструкції для виразу згоди з думкою співрозмовника); *Couldn't you.* (використання загальних питань, що починаються з модальних дієслів *can, could* як ввічливий спосіб отримання інформації).

Велике зацікавлення викликають завершальні конструкції, які визначають ввічливий характер як імперативних, так і питальних висловлень. Серед різноманітних форм заключних висловлень, найширше використовується конструкція *will you*. Прикладом може слугувати вислів *Then you shall come; and you will come too, won't you?* (Після цього ви обов'язково прийдете; і ви також прийдете, чи не так?).

Синтаксис є ключовим формуючим елементом мовного конструювання, і важко переоцінити його значення для будь-якого виду висловлення. Речення є основною синтаксичною одиницею, і саме в його структурі, завершеності та довжині виявляється основна різниця між мовою, яка виражає ввічливість, та тією, яка виражає її в менш ввічливій формі. Одній з основних класифікацій пропозицій в синтаксисі є, як відомо,

класифікація згідно мети вислову (оповідальні, питальні, питальні і спонукальні). Відоме також ділення речень на стверджуючі і заперечуючі. Риторичні питання відзначаються значущою роллю в синтаксичних вираженнях категорії ввічливості та є засобами акцентування висловлених тверджень. Прояв ввічливості спостерігається переважно у питальних, кличних і спонукальних синтаксичних структурах. *Can I help you? (Чи можу я вам допомогти?)* та *Thank you so much! (Велике дякую!)* – це приклади вираження ввічливості через риторичні питання.

Риторичні запитання можна зустріти в усіх стилях мови. Привітання можуть бути виражені також окличними конструкціями, наприклад, *Hello! (Здрастуйте!)*. Як було вказано раніше, ввічливе прохання часто висловлюється у формі питань, наприклад, вислів *Could you open the window, please? or Would you mind opening the window?* можна переформулювати у формі питання *I wonder whether you would mind opening the window?* У підсумку, можна зазначити, що лексичні, граматичні та синтаксичні засоби вираження ввічливості взаємодіють комплексно. Комунікативні одиниці, які виконують практичні функції, формують стійкі стереотипні комплекси, сприяючи успішній реалізації комунікативного процесу.

На лексичному рівні основний акцент робиться на використанні нормативної лексики. Вважаються універсальними засобами ввічливості фрази, що клішують, стандартні, позитивно емоційно забарвлені слова, що не несуть ввічливого семантичного навантаження, мовні конструкції, які підсилюють ввічливість, інтонація. Ще одним засобом, що підсилює ввічливість, є використання негативно забарвлених прикметників, які отримують позитивне значення у ввічливих висловлюваннях. Також існують експліцитні способи вираження ввічливості, такі як прямі вирази прохання за допомогою імперативів і декларативних висловлювань [3, с. 119].

На граматичному рівні вираження ввічливості здійснюється за допомогою повних, доконаних речень, вірної граматичної форми. Ввічливість виявляється через використання граматичної форми умовного

способу, питальних і негативних конструкцій, а також застосування модальних дієслів. Зокрема, модальні дієслова часто використовуються в проханнях, зверненнях, вираженні подяки і для підкреслення ввічливого тону звернення. Також рекомендовано використовувати умовний спосіб. З погляду синтаксису ввічливість проявляється у використанні питальних, спонукальних і кличних синтаксичних конструкцій, при цьому особливу увагу приділяють смисловій трансформації питальних пропозицій, так званій транспозиції.

Мовні засоби виразу ввічливості тісно взаємодіють між собою і існують лише в контексті конкретних ситуацій і мовного середовища. З цього випливає, що категорія ввічливості є залежною від структури мови та культурних особливостей, і неправильне використання її засобів може призвести до втрати ясності висловлення та невдосягнення поставленої мети.

1.3. Невербальна реалізація ввічливості

Невербальна реалізація ввічливості є важливим елементом комунікації, який включає різноманітні мовні і немовні засоби для вираження поваги, турботи та уваження до співрозмовника. Цей аспект комунікації стає визначальним при встановленні та утриманні позитивних міжособистісних відносин.

Один із ключових аспектів невербальної ввічливості - це міміка та жести. Вважається, що відкриті, доброзичливі обличчя та приємні жести підкреслюють бажання дотримуватися норм ввічливості. Усмішка може виграти позитивність та приязнь, підкреслюючи позитивний настрій співрозмовника.

Голосова інтонація також відіграє важливу роль у невербальній ввічливості. Вважається, що теплий, лагідний тон голосу та використання формул ввічливості сприяють створенню позитивної атмосфери.

Поза цим, невербальні засоби включають дотримання відстані та позиції тіла під час спілкування. Уникання вторгнення в особистий простір та утримання ввічливого ставлення сприяють збереженню комфортної обстановки у взаємодії.

Загалом, невербальна реалізація ввічливості впливає на загальний тон і якість спілкування, створюючи позитивне враження та сприяючи побудові ефективних відносин між людьми.

Мова будь-якого народу завжди супроводжується мімікою та жестами. Це є фактично «безмовною мовою», що залежить від культурних традицій народу, соціальних груп, яку необхідно розглядати як невід'ємну частину комунікації. Значна кількість жестів закріплено за певними ритуальними ситуаціями спілкування: підіймання, рукостискання, зняття головного убору, уклін (при вітанні, знайомстві, прощанні).

До класифікації невербальних засобів спілкування існують різні підходи. Наприклад, декі вчені вирізняють візуальні, акустичні, тактильні і ольфакторні засоби, ґрунтуючись на органах чуття: зір, слух, дотик і нюх.

Так, часто описується зміст окремих напрямів вираження невербальних засобів спілкування:

1. Паралінгвістика (про звукові коди невербального спілкування).
2. Кінестетика (про жести і жестових рухи).
3. Окулесика (про мову очей).
4. Аускультация (про слухове сприйняття звуків і аудіальне поведінку людей).
5. Гаптика (про мову торкань і тактильної комунікації).
6. Гастика (про знакові і комунікативні властивості їжі і напоїв, про прийом їжі).
7. Ольфакція (про мову запахів, сенси, що передаються за допомогою запахів).
8. Проксеміка (про простір спілкування).
9. Хронеміка (про час спілкування).

10. Системологія (про систему об'єктів, якими люди оточують свій всесвіт) [2, с. 15].

Необхідно враховувати, що поняття «Невербальні засоби комунікації» визначається всією величезною сукупністю особливостей поведінки будь-якої людини. Наприклад, закриті або відкриті пози співрозмовників, жести рук, міміка обличчя. Тобто, рухи тіла, якими людина несвідомо і мимоволі супроводжує свою мову, тим самим розкриваючи (для співрозмовника) набагато більше інформації, ніж вербально.

З погляду вивчення іноземної мови важливими є саме національні невербальні засоби комунікації, тобто властиві представникам різних етнокультур. Оскільки володіння саме цими засобами дозволяє співрозмовникам підвищити рівень міжкультурної компетенції і ефективно брати участь в діалозі. Відповідно до класифікації можна виділити наступні невербальні засоби спілкування: паралінгвістичні, кінестетичні, окулесичні, гаптичні і системологічні. Оскільки з погляду мовного (вербального) аспекту навчання англійській мові засноване на англійській і американській культурі, то і підготовку філологів до використання невербальних засобів доцільно розглядати в рамках цих двох культур.

Під особливостями використання невербальних засобів іншомовними партнерами розуміється супровід процесу мовного спілкування немовними засобами (паралінгвістичними, кінестетичними, окулестичними, гаптичними, та проксемічними), прийнятими в даних культурах, які доповнюють сенс мовного вислову або замінюють його. У плані використання паралінгвістичних засобів слід зазначити, що англійці говорять дуже тихо, не люблять увагу громадськості. Тоді як американці говорять голосно, відкрито, показуючи, що у них немає секретів. Тому при спілкуванні з англійцями необхідно зменшити гучність голосу, а при спілкуванні з американцями – підвищити.

У використанні кінестетичних засобів міміка займає одне з головних місць і відображає комунікативний намір співрозмовника. До прикладу

слов'янська міміка показує дійсний настрій людини, а не приховує його. Тоді як англійська і американська міміка мають загальну відмінну рису – усмішливість. У них прийнято вважати, що усмішка демонструє ввічливість по відношенню до співрозмовника в даній комунікативній ситуації. У українців така постійна усмішка «ввічливості» або «з ввічливості» не завжди на практиці прийнята. Вона вважається ознакою проявом нещирості людини, скритності, небажання виявити дійсні почуття. Відповідно, це викликає настороженість і підозрілість. Англійці і американці, у свою чергу, часто сприймають серйозний вираз обличчя українців як відсутність ввічливості. Отже, при спілкуванні з англомовними партнерами українцям необхідно частіше посміхатися, щоб проявити ввічливе відношення до культури співрозмовника. У використанні окулестичних засобів українцями, американцями і англійцями також є свої особливості. Американські партнери дивляться в очі тільки тоді, коли хочуть переконатися, що співрозмовник їх правильно зрозумів. Англійські партнери постійно дивляться на співбесідника, коли його слухають, а на знак того, що вони почули і зрозуміли, моргають очима. Українці більше і довше дивляться в очі співрозмовнику, пильно оглядають речі іншої людини. Таким чином, при спілкуванні з англійськими і американськими партнерами українцям необхідно понизити інтенсивність контакту очей, відмовитися від пильного вивчення іноземця [22, с. 22].

Особливості використання гаптичних засобів україномовними співрозмовниками, американськими і англійськими можна прослідкувати в неофіційній ситуації при зустрічі з іншою людиною. Англійці і американці подають руку для потиску тільки в офіційних випадках або при знайомстві. При наступних зустрічах англійці і американці кивають головою. На відміну від американців і англійців українці часто подають руку і в неофіційній ситуації спілкування і при повторній зустрічі. У деталях системології помітні явні відмінності між україномовною, англійською і американською культурами. Соціальне становище американця, наприклад, визначається по

престижності району, де він живе, по марці і вартості автомобіля, на якому він їздить. Якщо житель США проживає в престижному районі, то його соціальний статус вважається високим, і його стиль спілкування повинен відповідати цьому статусу. У той час як в Великій Британії статус в основному визначається соціальною системою, зокрема, належністю до певного класу, такого як лорди.

Визначення соціального становища українця так само великою мірою залежить від простору, як і в разі американця. Стиль спілкування англійця формується на основі його приналежності до конкретного класу та наявності якого-небудь титулу. Не дивлячись на те, що міжкультурна комунікація виникла відносно недавно (У 1950-х американський культурний антрополог Едвард Т. Холл ввів основний термін у контексті розробленої ним програми для Держдепартаменту США з адаптації американських дипломатів і бізнесменів до життя в інших країнах) вона активно розвивається і закордоном.

Жести, як і інші формули мовного етикету, диференціюються за стильовою ознакою: існують стилістично жести підвищеної уваги (уклін, рука на серце, поцілунок руки та ін.), нейтральні (рукостискання, кивок, поклоніння) і стилістично понижені жести (поплескування по плечу на знак вітання і ін.).

При вираженні ввічливості в спілкуванні важливу роль відіграє погляд: похмурий, насторожений погляд викликає недовіру, відштовхує і лякає адресата; пильний, безцеремонний турбує; іронічний, гордовитий – ображає.

Засобом виразу ввічливості є також модуляції голосу, який може бути рівним, неголосним, теплим по тембру або різким та ін. Мовчання деколи служить проявом вихованості і ввічливості людини.

Мовчання виникає тоді, коли нам не потрібні слова в нашому повсякденному житті. От чому часто використовуються вирази «у мене немає слів» (англ. short of words). Мовчання займає важливе місце у невербальному спілкуванні в міжкультурній і міжособовій комунікаціях. Кожна людина є

комунікабельною за природою. Таким чином, мовчання може розглядатися як одна з форм спілкування, оскільки слухачі і спостерігачі самостійно приділяють значення мовчанню, незалежно від намірів того, хто мовчить.

Було багато дискусій про те, чи можна вважати мовчання мовним актом чи ні. На наш погляд, слід сприймати мовчання як форму непрямого мовлення (невербального). Розглянемо це на прикладі: мати запитує сина, чи він виконав домашнє завдання. Хлопчик мовчить і нахиляє голову. У цьому випадку мовчання вказує на відповідь «ні» і допомагає зрозуміти, що думає хлопчик. Оскільки мовчання виконує комунікативну функцію, його можна розглядати як форму мовного акту. Мовчання існує в усіх мовах світу, а також і в українській та англійській мовах. Однак мовчання може передавати різноманітні емоції в залежності від контексту. Таким чином, мовчання неможливо уникнути.

У культурі Африки зустрічається прислів'я, яке гласить: «Тиша також виражає свою мову». Лао Цзи, китайський філософ, вважав, що «тиша представляє собою великий джерело влади». У своєму творі «Гамлет» Вільям Шекспір висловлює подібну думку, коли стверджує, що «вічний спокій – це те саме, що і мовчання». [30, с. 75].

Існують різноманітні вияви мовчання, що охоплюють різні форми. Це може виявлятися у повній відсутності мовлення, наприклад, тихо під час релігійних обрядів. Також мовчання може бути тимчасовим, проявляючись, наприклад, коли люди прислуховуються до мови. Вчені виділяють різні аспекти мовчання у комунікації, такі як «пауза», коли мовчання відбувається під час одного висловлювання, і «розрив», який виникає під час перерви в обміні словами. У випадку, коли жоден з учасників розмови не проявляє бажання висловлюватися, виникає мовчання, яке може індикувати припинення розмови, визначаючись як «перерва».

Більшість лінгвістів вважає мовчання однією з форм невербального вираження. Воно може супроводжувати, доповнювати або навіть заміщувати мовлення в комунікації. Проте важливо розуміти, що мовчання не

обов'язково означає просто відсутність мови, але, скоріше, приховує у собі різні значення.

В літературі мовчання може мати три різновиди значень: позитивне, негативне і нейтральне.

1) Позитивне використання мовчання спрямоване на захист та підтримку вже існуючих відносин.

2) Негативне мовчання, навпаки, веде до погіршення та порушення позитивних відносин.

3) Нейтральне мовчання може включати як позитивне, так і негативне забарвлення і зазвичай виявляється під час роздумів.

В залежності від конкретної ситуації мовчання може виявлятися позитивним чи негативним як в англійській, так і в українській мові. Мовчання також знаходить своє віддзеркалення в літературі, де його можна передати за допомогою слів або трьох крапок (...). При використанні трьох крапок читач повинен самостійно розгадати, яке значення письменник намагався виразити, використовуючи паузи у мовленні персонажів. Важливо визначати вживання мовчання в літературі як у англійській, так і в українській мові.

Рукоштовування і поклони, підморгування і поцілунок – жести і знаки, що виражають різні відтінки відносин і супроводжуючі різні ситуації спілкування. Усмішка – особливе вираження ввічливості і зацікавленості.

Вважається, що для американців характерна широка, «промениста» усмішка; доброзичлива, привітна усмішка європейця може бути менш яскравою. Проте при всіх відмінностях усмішка – один з головних виражень прагнення до контакту, доброзичливості [30, с. 76].

Посмішка, мабуть, найбільш універсальний та найпоширеніший засіб невербального вираження ввічливості. «Посміхайтесь», – часто повторюють консультанти в сфері комунікації. Деякі психологи дотримуються думки, що ми посміхаємося не тільки тому, що ми радіємо чому-небудь, але і тому, що усмішка допомагає нам відчувати себе щасливіше і впевненіше. Хоча дану

точку зору можна вважати спірною, все ж таки при зустрічі усмішка часто знімає настороженість перших хвилин і сприяє упевненішому і спокійнішому спілкуванню. Посмішка виражає радість зустрічі, говорить про дружлюбність і налаштування на продуктивний діалог. Усмішка часто супроводжує і слова вітання. Здавалося б, це очевидні істини.

Посмішка, як і всі засоби невербального спілкування, виражає безліч відтінків переживань: існує доброзичлива, іронічна, глузлива, презирлива і інші види усмішок. Навіть одна і та ж усмішка може нести в собі різні відтінки. Досить пригадати «Джоконду» Леонардо да Вінчі. Втім, зараз йдеться про усмішку, що виражає дружню прихильність. Але і вона може бути багатогранною. Так, усмішка, при якій оголюється верхній ряд зубів, виражає більшу дружню прихильність, ніж звичайна усмішка. Таку відкриту усмішку не слід використовувати при першій зустрічі, вона може викликати прямо протилежну реакцію і породити недовір'я. Нарешті, існує ще широка усмішка. Вона характерна для дружньої вечірки, при жартах між друзями, але ніколи не використовується при знайомстві. В цілому ж не варто посміхатися по будь-якому приводу, необхідно знати, що усмішка повинна бути адекватна ситуації і не повинна викликати роздратування співрозмовника.

Вербальні і невербальні компоненти комунікативної ситуації повинні бути узгоджені між собою і відповідати правилам поведінки, встановленим певним суспільством.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У розділі «Теоретичні основи дослідження вербальних та невербальних засобів реалізації ввічливості» було проведено аналіз та систематизацію ключових аспектів, пов'язаних із сутністю категорії «ввічливість». Дослідження в цьому розділі спрямоване на визначення теоретичних основ,

які лягли в основу подальших практичних аспектів вивчення вербальних та невербальних засобів комунікації.

Намагаючись якомога повніше описати категорію ввічливості, дослідники пропонують різні підходи, різні моделі вивчення ввічливості. Ввічливість виділяється в окрему проблему, до якої проявляють зацікавленість фахівці ряду гуманітарних наук, таких як лінгвістика, соціологія, психологія, етнографія, культурологія, соціальна антропологія, лінгвопрагматика, соціолінгвістика, психолінгвістика, прикладна лінгвістика та ін. І це не випадково, оскільки категорія ввічливості як багатопланове і багатоаспектне явище може розглядатися лише на міждисциплінарному рівні, і лише спільні зусилля вчених суміжних галузей можуть дати відповідь на питання про те, що є ввічливістю як невід'ємна і особливо значуща складова комунікації. Проблема ввічливості як предмет наукового аналізу безпосередньо пов'язана з культурою мовлення і мовним етикетом, яким традиційно приділяється значна увага.

Під час аналізу було визначено, що ввічливість – це складна соціокультурна категорія, яка об'єднує в собі як вербальні, так і невербальні аспекти мовленнєвої діяльності. Предмет лінгвістичних досліджень визначено як систему мовних і зовнішньомовних засобів, що спрямовані на досягнення гармонійних міжособистісних відносин.

Вивчення вербальної реалізації ввічливості поклало основу для розуміння, як мовленнєва форма впливає на взаємини між співрозмовниками. Відзначено, що використання конкретних лінгвістичних засобів, таких як умовний спосіб, питання та негативні конструкції, сприяє створенню атмосфери взаєморозуміння та ввічливості.

Мовним етикетом є клас мовних актів з своїми специфічними функціями і мовними інтенціями, поза якими і без яких спілкування загрожує стати безуспішним. Тісний зв'язок між категорією ввічливості і мовного етикету очевидний. Проте, не дивлячись на це, розумно відділяти категорію ввічливості від терміну «мовний етикет», оскільки ввічливість застосовується

не лише у мовному контексті, й розповсюджується не тільки на стійкі ритуалізовані формули на кшталт: вітання, прощання, подяки, комплімента, запрошення і т.д., що регулярно повторюються, але і на ширше коло різноманітних явищ.

Вербальне вираження ввічливості в основному відбивається в мовному етикеті. Мовний етикет можна визначити як систему регулюючих правил у мовному спілкуванні, що включає в себе національно специфічні стереотипні та стійкі формули висловлювань. Ці формули прийняті в суспільстві для встановлення контакту між співрозмовниками, підтримки бесіди та визначення тону спілкування. Мовний етикет – важливий засіб підтримки стійких соціальних відносин між комунікантами, він є важливою умовою для розвитку комунікації суспільства. В процесі спілкування люди організують або коректують вираження своїх комунікативних намірів за допомогою аналізу контекстів і оцінки намірів партнерів по спілкуванню, щоб спілкування могло проходити гладко, а також для досягнення своєї мети. Отже, мовний етикет, як система правил для регулювання мовних висловлювань, виконує дві основні функції: усунення вербальної агресії і виділення «своїх» і «чужих».

Дослідження невербальної реалізації ввічливості виявило, що жести, міміка, поза тіла та інші невербальні елементи мають великий вплив на сприйняття та інтерпретацію комунікативного акту. Їхня роль у формуванні ввічливого спілкування не може бути недооцінена, оскільки вони доповнюють та поглиблюють вербальний зміст.

Висновки даного розділу свідчать про те, що вивчення вербальних та невербальних засобів реалізації ввічливості є важливим етапом у розумінні процесів міжособистісної комунікації. Підкреслено, що обидва аспекти, вербальний та невербальний, взаємодіють та взаємопоширюються, створюючи цілісну картину ввічливого спілкування. Отже, отримані в даному розділі знання є важливим внеском у розвиток теоретичного базису

вивчення ввічливості в мовленні та сприяють подальшому розгортанню практичних аспектів даного дослідження.

РОЗДІЛ 2. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ВВІЧЛИВОСТІ В СУЧАСНОМУ АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

2.1. Формули мовленнєвого етикету і ввічливості в сучасному англійськомовному художньому дискурсі

Репрезентація вербальних та невербальних засобів реалізації ввічливості в сучасному англійськомовному художньому дискурсі відіграє ключову роль у створенні живого та виразного образу комунікативної ситуації. Ввічливість є важливим аспектом мовної поведінки, особливо у літературному контексті, де автори використовують різноманітні мовні та немовні засоби для досягнення своїх цілей та сприйняття аудиторією.

На вербальному рівні ввічливість реалізується через використання певних лексичних одиниць та граматичних конструкцій, які надають висловлюванням відтінок шанобливості.

У художньому дискурсі автори можуть також використовувати хитроумні стилістичні прийоми, щоб відобразити ввічливість. Наприклад, вживання конструкцій типу «можливо ви подумаєте» або «чи не хотіли б ви» створює враження невимушеності та поваги до думки читача.

Однак важливо враховувати, що ввічливість може бути виражена не тільки словами, але й за допомогою невербальних засобів. Міміка, жести, тіло мови – усе це має велике значення в художньому контексті. Автори можуть створювати персонажів, які виражають ввічливість чи неввічливість через свої життєві сцени та мімічні вирази.

Важливим аспектом є також вибір жанру художнього твору. У відповідності зі своєю метою автор може обирати комедійний жанр для створення легкого, гумористичного настрою, або, навпаки, обрати трагедію для наголошення на драматизмі ситуацій та підвищенні емоційності.

Отже, репрезентація ввічливості в сучасному англійськомовному художньому дискурсі є комплексним явищем, яке об'єднує як вербальні, так і невербальні засоби. Автори використовують ці засоби для того, щоб не лише створити живі та переконливі образи, але й викликати у читачів певний емоційний відгук та сприйняття тексту.

Вивчаючи художню літературу, ми опиняємось у сфері художнього дискурсу, який характеризується появою нових літературних течій, напрямків та експериментів у структурі тексту. Цей період визначається активними пошуками нових принципів організації мовного висловлення. Письменники приділяють велику увагу вибору та використанню мовних засобів. Характерною рисою прози є пріоритет мовної форми над змістом.

Різноманіття комунікативних ситуацій і цілей, в яких відбувається дискурсивна діяльність, призводить до того, що існує численні класифікації дискурсів, які були запропоновані вченими різних галузей гуманітарних наук.

Слід відзначити, що для дискурсу характерна мовна та етномовна специфіка, що виявляється у лінгвокультурних особливостях і жанрових характеристиках. Ця специфіка проявляється у використанні дискурсивних моделей, які можуть різнитися в різних лінгвістичних культурах.

Оскільки основною метою художнього дискурсу є спричинення емоційно-вольового та естетичного впливу на свою аудиторію, його ключовим формуючим елементом є прагматична сутність. Функціонування художнього дискурсу неможливе поза діалектичними відносинами між письменником, художнім твором та читачем.

Художній дискурс, що відображає мистецьку форму суспільної свідомості, використовується для творчої діяльності мовців і займає мистецьку сферу впливу. Основним розпізнавальним елементом художнього дискурсу є використання мовних засобів у контексті образно-естетичних функцій. Ключовими рисами художнього дискурсу є відтворення реальності у формі образів, вираження емоційної інтенсивності, зображення, відсутність

жорстких правил використання мовних засобів і їх комбінування, а також суб'єктивний підхід до розуміння та відтворення.

Художній текст не є суто мовленнєвим актом у чистому вигляді, що призводить до того, що комунікативна ситуація, яка виникає між наратором (аналогом мовця та заміником автора– письменника) та читачем, є нещовна порівняно з повноцінною комунікацією у розмовному дискурсі, що виникає між мовцем і слухачем.

Класичний метод аналізу художнього тексту передбачає ретельне вивчення його текстових одиниць, граматичних категорій, зв'язків та стилістичних прийомів. Однак для повного дослідження художнього дискурсу недостатньо обмежуватися лише текстовими параметрами. Важливим етапом є аналіз прагматичної спрямованості автора. Якість та функціонування художнього твору, яке виявляється в тексті, стає можливим завдяки екстралінгвальним конвенціям, які розкривають взаємозв'язок між текстом та світом.

Взаємодія в межах художнього дискурсу глибоко вплетена в емоційну сферу людського досвіду. Існування слова, яке служить основним транспортером емоційних концепцій, зумовлене як екстралінгвістичними факторами (такими як будівництво культури, особливості історичного розвитку суспільства, традиції та менталітет конкретного етносу), так і інтралінгвістичними факторами (наприклад, асиметрією мовних знаків, тенденцією до уніфікації певних мовних парадигм, відкритістю до запозичень і т.д.).

Художній дискурс є складною темою у теорії дискурсу, і різні лінгвісти вкладають у це поняття свої тлумачення, враховуючи різні аспекти його природи. Загально визнано, що художній дискурс представляє собою вираження вербального повідомлення, яке передає різноманітну інформацію, об'єднану в ідейно-художньому змісті тексту. Переважна більшість дослідників та лінгвістів включають художній дискурс до різних типів дискурсів, кожен з яких виконує свою конкретну функцію.

Питання про характер художнього дискурсу часто викликає обговорення, і іноді висловлюється точка зору, що художній текст, як унікальне утворення, не може бути визнаний дискурсом. Така позиція обумовлена тим, що створення та сприйняття художнього тексту не можуть бути розглянуті як безпосередні елементи одного комунікативного акту. Кожне прочитання новим чином актуалізує текст, при цьому сам текст не перетворюється знову. У художній комунікації виявляється унікальний код передачі інформації та засоби впливу на читача чи слухача. Тут враховується орієнтація на конкретну реакцію аудиторії і використання специфічних методів розкодування смислу висловлювань, що передбачають повторне прочитання та аналіз. Створення художнього тексту є результатом свідомого й невимушеного процесу. Автор керується певними принципами, такими як реалізація моделі тексту чи творення чогось оригінального й новаторського, а також комунікативними намірами та використанням відомих йому прийомів естетичного впливу на читача.

Характер художнього твору визначається мовленнєвою діяльністю мовця, що виходить за межі самого тексту і дозволяє розглядати художній твір як унікальний тип дискурсу. Важливим аспектом є також розгляд ролі читача, який сприймає художній текст. Таким чином, художній дискурс можна визначити як процес взаємодії між текстом і читачем. Художній текст стає складовою художньої комунікації, що утворює особливу художню реальність. Ця реальність, спілкуючись з дискурсами автора та читача, формує новий вид дискурсу – художній.

Сучасний англомовний художній дискурс відображає різноманітні аспекти мовленнєвого етикету та ввічливості, використовуючи специфічні формули та вислови. Взаємодія персонажів у літературних творах і кіносценаріях часто побудована на використанні конкретних формул, які виражають увагу до етикету та ввічливості.

Елементами дискурсу у художньому творі є конкретні висловлювання, які можуть приймати форму діалогу чи монологу та містити численні

взаємозв'язки із сферами історії, соціуму, психології або культурології. Ці висловлювання, взяті разом, структурують текст, реалізуючи аспекти часу, взаємодії між учасниками в залежності від типу дискурсу, а також простір, в якому відбувається комунікація. Одночасно вони несуть значення, які вони експлікують, використовують, репродукують або трансформують у контексті тексту.

У художньому дискурсі зазвичай використовуються засоби для згладжування абсолютності висловлювань, наприклад, модальні фрази, розділові запитання, прислівники міри, модальні дієслова, модальні частки та мовні звороти.

Сучасний англомовний художній дискурс визначається не лише мовним майстерством авторів, але й застосуванням формул мовленнєвого етикету та ввічливості, які грають значущу роль у вираженні соціальних відносин, характеру персонажів і розвитку сюжету.

Однією з ключових форм ввічливості в художньому дискурсі є вживання лексичних одиниць, що відображають загальну культуру і вишуканість спілкування. Автори використовують форми привітань, подяк, вибачень та інші вислови, які підсилюють поважне ставлення персонажів один до одного. Наприклад, вітання може бути виразним засобом підкреслити взаємоповагу між героями.

У художньому тексті також важливе використання синтаксичних конструкцій та лінгвістичних засобів для реалізації ввічливості. Структура речень та їхній ритм можуть відтворювати нюанси взаємин між персонажами. Письменницькі засоби, такі як повтори, антитези та паралелізми, допомагають створювати атмосферу поваги та взаєморозуміння.

Зокрема, художній дискурс може включати в себе вживання загальноприйнятих мовних формул, що сприяють вираженню ввічливості. Наприклад, фрази «Будь ласка», «Дякую», «Вибачте» не лише додають тексту елегантності, але й створюють позитивний настрій серед читачів.

Крім того, важливим елементом ввічливості є уважне ставлення до висловлення індивідуальних думок і почуттів персонажів. Автори можуть використовувати конструкції, які вказують на побажання та дбайливість, щоб передати тепло і сердечність персонажів.

В сучасному художньому дискурсі також активно використовуються прийоми культурного різноманіття та адаптації лінгвістичних форм у відповідності до вимог сюжету. Врахування культурних відмінностей у вживанні вербальної ввічливості дозволяє авторам створювати автентичні та різноманітні образи персонажів.

У художньому дискурсі часто зустрічаються стандартні фрази, що виражають повагу до інших персонажів. Наприклад, у діалогах можуть використовуватися ввічливі вислови типу «будь ласка», «дякую», «вибачте», які створюють атмосферу взаєморозуміння та поваги.

Крім того, художня література активно використовує конвенціональні формули для передачі етикетних норм у соціумі. Такі вислови, як «будь ласка, прошу», додають діалогам реалістичність і відображають мовленнєвий етикет.

Важливим елементом є також використання формул вибачення та висловлення подяки. Персонажі використовують заздалегідь встановлені вирази, щоб надати своїм висловленням ввічливий відтінок.

Усі ці елементи взаємодії та обміну мовленнєвими формулами роблять художній дискурс реалістичним і відображають сучасні стандарти ввічливості. Формули мовленнєвого етикету сприяють створенню діалогів, які відображають реальні ситуації та взаємовідносини, що робить художні твори ближчими до реальності та зрозумілими для аудиторії.

Дискурс є одиницею дослідження когнітивної лінгвістики та має широке і вузьке трактування. Дискурс у широкому розумінні може приймати різні форми, такі як письмовий або усний, і включати як вербальні, так і невербальні компоненти. Він може відображати узагальнене уявлення про конкретний історичний період, культуру або спільноту. У вузькому сенсі

дискурс визначається як вербальний результат комунікативної дії, будь то письмовий чи усний. Широкий підхід до розуміння дискурсу зумовив його інтерпретацію як жанру, типу мовлення – теле- і радіодискурс, рекламний, політичний, літературний (художній) дискурс та інші. Художній дискурс визначається як втілення вербального висловлення, що передає інформацію, що містить елементи предметно-логічного, естетичного, образного, емоційного та оцінного характеру. Ці елементи об'єднуються в ідейно-художньому контексті тексту, утворюючи єдине ціле. Для художнього дискурсу притаманні такі риси: 1) видуманість, що протистоїть фактичності, однак пропозиції щодо спільного універсального досвіду повинні бути фактично правдивими та відповідати критеріям типовості і екзистенційної актуальності; 2) поетичність – через свої полісемантичні функції він протиставляється однозначності та функційній прозорості інших типів мовлення (наукового, технічного) та неформальному стилю; 3) вибірковість – зосередженість на оповіданні історій певних персонажів, а не певних фактів чи подій; 4) художній дискурс є одиницею дослідження когнітивної лінгвістики та має широке і вузьке трактування [33, с. 117].

Для художнього дискурсу притаманні такі риси: 1) видуманість, що протистоїть фактичності, однак пропозиції щодо спільного універсального досвіду повинні бути фактично правдивими та відповідати критеріям типовості і екзистенційної актуальності; 2) поетичність – через свої полісемантичні функції він протиставляється однозначності та функційній прозорості інших типів мовлення (наукового, технічного) та неформальному стилю; 3) вибірковість – зосередженість на оповіданні історій певних персонажів, а не певних фактів чи подій; 4) художній дискурс може створювати ситуацію особистісного контакту не лише через фізичний контакт, але й завдяки тексту, який виступає основним засобом передачі комунікативного навантаження.

Згідно з комунікативним підходом, дискурс визнається як вербальне спілкування, діалог, висловлення з позиції мовця. Діалогічний художній

дискурс представляє собою мисленнєво-комунікативну мовленнєву діяльність учасників комунікації в різних (ситуативно-комунікативному, соціо-культурному, когнітивно-психологічному) контекстах, яка фіксується діалогічним текстом. Діалогічному дискурсу властиві наступні відмінні ознаки: 1) постійна зміна ролей між тими, хто спілкується, та характер спілкування, що включає змінну адресацію мовлення в різних висловлюваннях; 2) існування в межах акту комунікації, що передбачає наявність принаймні одного мовця і одного слухача, використання спільного засобу комунікації, володіння загальним кодом, який охоплює не лише граматику та словник даної мови, але й правила вербально-символічної поведінки; 3) наявність міжособистісного спілкування під час спільної діяльності, спрямованого на вирішення конкретних практичних завдань; 4) орієнтованість мовлення на попередні та передбачувані висловлювання партнера; 5) заплутаність лінійного розгортання та можливість перетину ходів; 6) тематична єдність, яка визначає обсяг діалогу [33, с. 124].

Внутрішнє мовлення персонажа, як вид мовленнєвого художнього дискурсу, визначається як «засіб (канал і код) внутрішнього й особистісного спілкування у текстовпросторі різножанрового художнього дискурсу» та «специфічний внутрішній план мовного мислення, який посередньо впливає на динамічний зв'язок між думкою та словом». У текстовпросторі художнього дискурсу внутрішнє мовлення відтворює внутрішній світ персонажів й не розраховане на участь у комунікативному акті, а має самонаправлений характер і виконує внутрішні психологічні функції при формуванні думки, підготовки до спілкування, для регуляції поведінки. Тривимірна модель до аналізу дискурсу, запропонована Н. Ферклаф, охоплює текстовий аналіз, дискурсивну практику тексту при вивченні процесів продукування й сприйняття та дослідження соціального контексту. Текст, дискурсивна та соціальна площини вимагають окремих підходів до аналізу, однак ці складники моделі взаємодіють в межах комунікативної події.

Дискурс розглядається як текст плюс комунікативна ситуація, тоді як текст можна розглядати як дискурс, відокремлений від комунікативної ситуації. Текст є об'єктом лінгвістичного аналізу, в той час як дискурс визначається його комунікативним контекстом. Дискурс розглядається як форма діалогічної мовленнєвої взаємодії, у той час як текст визначається переважно монологічним мовленням.

Дискурс є «ситуативним» використанням мови в певних контекстах, а концепти є динамічними та залежать від ситуацій, у яких вони набувають нових смислів. Ситуація комунікації, в якій розвивається дискурс, спочатку пройшла процес особистої інтерпретації її учасниками і потім може впливати на сам дискурс. Комунікативна ситуація охоплює різноманітні фактори, такі як соціальні та історичні умови, що формують процес комунікації, реальні просторові та часові обмеження, соціальна приналежність комунікантів, а також мотиви та цілі комунікативної діяльності. Комунікативна ситуація представляє собою складний комплекс зовнішніх умов взаємодії та внутрішніх станів учасників, який породжує мовлення та відображається в ньому.

Отже, в межах цього дослідження використовуємо функціонально-комунікативний підхід до дискурсу. Такі риси, як видуманість, поетичність, вибірковість та залученість суб'єкта споглядання, відрізняють художній дискурс від інших типів дискурсу. У дослідженні сучасного художнього дискурсу увагу звертаємо на діалогічний дискурс між персонажами та внутрішнє мовлення. Дискурс досліджується у певній комунікативній ситуації (контексті), в якій він розгортається. Формально художній дискурс проявляється в тексті через утворення більше ніж речення, надфразову єдність, складне синтаксичне ціле, що актуалізуються як абзац або послідовність реплік у діалозі.

Характер етикетки мовних актів позитивної оцінки визначається екстралінгвістичним контекстом і тому варіативний, тоді як вираження позитивної оцінки і експресивність є характеристики константні.

Виражаючи схвалення, співрозмовник констатує розумність, своєчасність якої-небудь ідеї, рішення; естетичність, цінність, корисність певного предмету. Виражаючи похвалу, адресант констатує правильність, цінність, своєчасність зробленої кимось роботи, отриманих результатів. Висловлюючи комплімент, співрозмовник позитивно оцінює зовнішність або підсумки діяльності адресата, трактуючи їх як досягнення. Виражаючи ввічливість, адресант прагне видати її за похвалу або комплімент. Адресант комплімента або похвали має намір заохотити адресата, виходячи з міркувань ввічливості і бажання підтримати згоду у відносинах з адресатом; в той же час адресант ввічливості, заохочуючи адресата, має намір спонукати його до дії, в якій зацікавлений тільки сам адресант.

Для вираження категорії ввічливості використовуються метакомунікативні засоби перебільшення, які властиві різним ситуаціям мовленнєвого контакту. У цьому контексті використовуються інтенсифікатори та маркери, такі як *such as, so, very, terribly, awfully* та інші. Наприклад: *I am dreadfully sorry I did not introduce myself.*

Вираження співчуття та підтримки мовця є однією з тактик ввічливості, і для цього використовуються емоційно-експресивні мовні засоби, такі як *of course, in fact, in some cases. Yes, of course, but this is a highly unusual request* - це вираз згоди зі співрозмовником, але водночас відображає певну невпевненість або незвичайність ситуації.

Спостереження над мовним матеріалом показують, що мовні акти схвалення, похвали, комплімента або лестощів можуть комбінуватися з іншими актами, наприклад, з мовним апаратом (МА) подяки, заохочення, вибачення, а також вони можуть комбінуватися один з одним. У випадку, коли в мові співрозмовника поєднуються кілька мовленнєвих актів (МА), такий мовний епізод вважається гетерогенним. По-перше, обмін комунікативними повідомленнями може включати кілька висловлень позитивної оцінки, які в мовленнєвій частині одного учасника комунікації можуть об'єднуватися. Наприклад, у наступному випадку співрозмовник

висловлює задоволення змістом та виражає похвалу особі, яка його представила *Did you make a decision about an apartment? inquired Luke, as if subtly acknowledging that he hadn't overlooked her lately. Certainly, Luke, I believe I've settled on the second one. Bloomsbury seems quite appealing. I'll inform you once everything is finalized. I appreciate your effort in finding it, she expressed, combining approval and gratitude.*

Детальний аналіз вказує на те, як вирази позитивної оцінки можуть поєднуватися з іншими висловами. Схвалення, менш часто, ніж інші прояви позитивної оцінки, інтегрується в інші мовні вислови. Давайте розглянемо всі перераховані варіанти комбінаторності та схвалення: 1) *It has been a delightful day, she expressed. I appreciate it immensely. Caroline responded with a smile.* (схвалення + подяка); 2) *I was considering having pheasant with all the accompaniments, followed by salad, cheese, and crème brulee. That sounds delightful. However, I believe it lacks originality, considering we already have Corby in the kitchen, and everyone is aware of it.* (схвалення перед несхваленням); 3) *Suze, what's going on? I inquire, gazing at her. I'm decluttering! she responds. It's fantastic. So refreshing! You should give it a try.* (схвалення + порада); 4) *Ah, sorry for talking so much, Sadie. Blame it on old age. No, it's intriguing.* (схвалення + заперечення); 5) *I had also persuaded Grandpa to give them a bottle of cherry brandy to enjoy. Come on, Dad, open it. It's the most delightful beverage you've ever tried. It brings so much joy.* (схвалення + заохочення); 6) *I enjoyed living on Seymour Road, Georgina expressed. I wish we were still residing there.* (схвалення + жаль); 7) *I find the concept of having our local mystery play to be fantastic, Ella shared. Cressida chimed in, We could do it for charity. Expressing enthusiasm, Ella responded, What a wonderful idea. Can you arrange something like that? Cressida replied modestly, Well, I'm involved in several charity committees. Ella exclaimed, It's perfect; you can organize a show in the cathedral.* (схвалення + прохання); 8) *It's quite unexpected, I stuttered. However, it's delightful news, and, of course, I'm genuinely pleased, I added, regaining my composure. Nothing could have brought*

me more joy. (схвалення + здивування); 9) *You trimmed Danny's hair! She shows no reaction. Isn't it adorable? I adored his curls. Oh. She gazes upward, taken aback.* (схвалення + докір) [41, с. 221].

У мовній партії одного комуніканта похвала може інтегруватися з МА подяки, осуду (коли похвала поєднується з критикою), заперечення, самоприниження, здивування, рекомендації, вираження сумування, вирази невдоволення, вибачення, запитання, висловлення привітань, слова підтримки.

Вираз вдячності часто супроводжується висловленням визнання або похвали, що стосується конкретного вчинку адресата, який має для виразника велике значення:

Thank you, Miss Lawson. It's evident that you possess a keen business acumen. Miss Lawson displayed a hint of offense and let out a self-deprecating laugh.

Вирази подяки можуть використовуватися для пом'якшення осуду або критики, що адресується співрозмовнику, як це може бути у взаємодії вчителя і учениці:

Anne, he would often remark, you possess an excellent writing style. Your essays stand out as the best in the class. However, you struggle with mathematics.

Висловлення вдячності, що стосуються третьої особи також може включати в себе критику, і в такому випадку особа, яка висловлює вдячність, старається бути об'єктивною та щирою:

He's a very pleasant guy, he comments, gesturing towards Tarquin. A bit peculiar, but still nice. Yes, he is.

Щодо поєднання похвали і заперечення важливо відзначити, що той, хто висловлює похвалу, робить це як реакцію на незгоду чи суперечку з думкою співрозмовника. Останній висловив свою думку щодо об'єкта похвали, який відсутній у момент мовлення, виражаючи при цьому негативну оцінку. Прикладом гетерогенного мовленнєвого акту, що поєднує похвалу та

заперечення, може бути сцена, де друг не погоджується з висловленою думкою про господаря будинку і висловлює власну похвалу:

You're welcome to visit me anytime. At Mr. Leonard's? Mickey grimaced. He gives me the creeps. He's okay. He's a miracle worker. One of his patients told me. He cured her shingles. He could fix your chest.

Якщо комунікант не підтримує негативну думку співрозмовника про третю особу, він може не лише висловити своє заперечення і висловити похвалу цій особі, але також вказати на невірність думки співрозмовника. Наприклад, у ситуації, де свекруха розповідає невістці про театральну п'єсу, в якій комічно зобразили священика, комунікант може висловити свою похвалу цьому актору та висловити непогоду щодо негативної оцінки священика: *The audience thoroughly enjoyed it! They burst into laughter when the vicar walked in through the French windows at the rear of the stage. He simply stood there, hat in hand, blinking through his spectacles. He reminded me somewhat of your father, Bode, but it was a huge hit. And he's such a kind man. I believe it's unfair to portray the clergy as comical.* [45, с. 125].

Співрозмовниця реагує на сказане з виразним непогодженням, вона вважає неприйнятним висміювати духівництво. Похвала також поєднується з самопониженням і враженням дива. Самопониження відправника допомагає йому підкреслити позитивні риси адресата. Відправник бажав би мати такі ж навички, які він висловлює у формі похвали, наприклад, в гастрономічному мистецтві:

I observe as she tries her initial bite—then, I take a bite myself. Mmm! Tasty! exclaims Suze, savoring the flavor. It's fantastic! Bex, you're incredibly skilled! I could never replicate this in a million years!

Виявлення самопониження, виражене через зниження власного становища, що піднімає адресата на вищий рівень, є частиною стратегій негативної ввічливості. Крім того, похвала може викликати приємне здивування, яке робить позитивні риси адресата відкриттям для того, хто висловлює похвалу:

And thus, Poirot remarked, you were satisfied with a handful of banknotes discovered in a drawer. Charles gazed at him, then erupted into laughter. I applaud you, he remarked. You're quite the detective! How did you come across that information?

Мовні акти, які містять компліменти, включають в себе висловлення позитивних оцінок. Комплімент взаємодіє з іншими мовними актами, такими як заперечення, вітання, порада, здивування, подяка, поздоровлення, прохання, вибачення, вираження жалю та самоприниження. Зазвичай комплімент найчастіше поєднується із запереченням:

Oh no, my hair! Janice laments upon seeing the picture. It looks awful! What did they do to it? Martin quickly defends, No, it doesn't, dear! You look very nice.

При розгляді емотивності у літературному творі слід враховувати особливості семантики тексту та природу людських емоцій. Важливими аспектами є предметність (орієнтація на світ) і суб'єктивність (належність суб'єкту) емоцій. У концептуальному моделюванні емотивності вивчають референційний, інтенційний і рецептивний аспекти текстової структури. Це дозволяє виділити предметність як присутність емоційних знань, залученість як втілення емоційних намірів автора та сугестивність як вказівку на можливу емоційну реакцію читача.

В лінгвістиці існує неоднозначність у визначенні поняття емотивності. Емотивність вважається емоційністю в мовному контексті, вираженням чуттєвих оцінок об'єкта через мовні чи мовленнєві засоби відчуттів, настроїв та переживань людини. Вона завжди включає експресивний та оціночний характер, але не навпаки. За словами О.О. Селіванової, емотивність розглядається як частину конотативного компонента у семантичній структурі мовної одиниці, що відображає емоційне ставлення носіїв мови до позначеного. Емотивність також може впливати на денотатне значення слова, що створює розбіжності в межах визначення між денотатом і конотатом [16, с. 248].

Сучасні дослідники вказують, що емотивність може бути розглянута як текстова категорія, що підпорядкована інформативності чи модальності. Вона висловлює емоційне ставлення адресанта (автора) та його роль у тексті, а також передає ймовірність емоційної реакції реального або уявного читача на описані події, явища, персонажів та їхню поведінку. Це аналізується через використання емоційно заряджених компонентів тексту, таких як емоціогенні маркери. Дослідники вказують, що слова не є емотивними самі по собі, але в контексті вони реалізують свій потенціал та розширюють можливості емотивної лексики. Термін «емотив» визначається як мовна одиниця, основна функція якої полягає в «вираженні емоції мовця». Зокрема, якщо ця здатність відображена в емотивному аспекті лексичного значення і втрачає свою емоційність при заміні її синонімом, то ця одиниця розглядається як «емотив» [20, с. 30].

Отже, лексичний арсенал кожної мови включає не лише слова з вираженим стилістичним відтінком або зі структурним компонентом, що дозволяє виразити емоції, але і слова, чії емоційні характеристики є потенційними, і використання яких у конкретному контексті може надати слову емоційний відтінок, впливаючи на реципієнта цього контексту.

Щодо функцій емотивів, їх основною функцією вважається вираження емоційного самовираження. Проте емотиви можуть також виконувати функцію впливу, коли вираження емоцій має конкретну мету. Крім того, до функцій емотивної лексики відноситься і функція оцінки. За переважною думкою дослідників, оцінка є необхідною складовою емотивів і завжди має емоційний характер.

Таку ж точку зору поділяє і В.А. Чабаненко, який розглядає вираження емоцій мовою як форму вираження суспільних оцінок [21, с. 180].

Емотивний текст представляє собою висловлення, сформульоване одним чи кількома реченнями, яке передає емоційну інформацію за допомогою принаймні одного емотивного засобу – лінгвістичного чи паралінгвістичного, виражаючи певну емоцію, розпізнавану усіма

учасниками комунікації в даній ситуації [20, с. 31]. З цього випливає, що емотивність художнього тексту пов'язана із включенням емоціогенних знань та виражена через емотивно насичені текстові компоненти, що передають авторські емоційні наміри та моделюють ймовірні емоції адресата, пов'язані з інтерпретацією текстової дійсності.

Емотивність проявляється на різних лінгвістичних рівнях, таких як фонетика, морфологія, лексика і синтаксис. Фонетичний рівень включає звукосимволічні властивості, де певні звуки можуть викликати асоціації та емоційні реакції. Наприклад, звукосполучення [sl] може передавати негативні асоціації, як у словах *slime*, *slither*, *slug*. На морфологічному рівні досліджується вплив емотивних афіксів, таких як *-y*, *-ling*, *-let*, які можуть надавати словам емоційне забарвлення. Лексичний рівень включає вивчення емотивно зарядженої лексики, фразеології та конструкцій. Синтаксичний рівень розглядає структури та стилістику як засоби передачі емоційної інформації у тексті [10].

Емотивність тексту реалізується через спеціальні засоби, такі як просодія, кінесика, лексика та синтаксис, які виступають як сигнали емоційної інформації в даному тексті. У цьому контексті виділяються мовні та немовні компоненти емотивного тексту. Мовні компоненти включають емотивну лексику, фразеологію, конструкції та емоційні «кінеми» і «просодеми», які мають лексичне значення. Немовні компоненти охоплюють емоціональну ситуацію, яка включає емоційну пресуппозицію, наміри та позиції комунікантів та їхній спільний емоційний настрій [10].

Також емотивність наявна на всіх рівнях мови, включаючи фонетичний, морфологічний, лексичний і синтаксичний. Кожен з цих рівнів має свої власні засоби вираження емотивної інформації.

На акустичному рівні вчені висловлюють припущення про те, що існує зв'язок між наявністю конкретного звуку у слові та його значенням. За їхніми висновками, звук може спричиняти у свідомості мовців певне значення, фактично замінюючи предмет або дію і виступаючи їхнім символом.

Оскільки сприйняття реального світу залежить від того, хто його сприймає, оцінки впливають на звуки, які супроводжують ці явища. Таким чином, з'являються символічні значення звуків загалом, які впливають на звуки мовлення [15].

Деякі звуки можуть викликати конкретні асоціації. Явище звуко-символізму привертає увагу багатьох лінгвістів, як вітчизняних, так і закордонних. На сучасному етапі можна стверджувати, що фонемі в основному несуть інформацію сенсорно-емотивного характеру. Наприклад, поєднання звуків [sl] може створювати негативні асоціації, як у словах *slime*, *slither*, *slug*, *sloppy* і інші. Також звукова комбінація [kr] може викликати враження негативних почуттів, як у словах *crash*, *crack*, *crunch* і інші. До емотивних суфіксів англійської мови можна віднести -y, -ling, -let, -ster, -kin, -ette, -ard. Коли емотивно нейтральна коренева морфема поєднується з емотивним афіксом, лексична одиниця отримує емоційне забарвлення, як у словах *daddy*, *kiddy*, *girlie*, *tommy*. У деяких випадках той самий суфікс може викликати різні емоційні реакції в різних похідних словах, наприклад, *dafty*, *softy* і *daddy*, *birdy*. Такі суфікси можуть мати потенційно амбівалентний емоційний відтінок [47, с. 71].

Мова використовує різноманітні емотивні засоби, які впливають на природу комунікації. Аналіз англійського мовлення свідчить про те, що для створення емоційного фону ефективно використовуються різні емотивні засоби, які взаємодіють між собою. Наприклад:

A: So, are you a fan of fishing?

B: Indeed, I occasionally engage in fishing at a river near my residence in Scotland.

A: Interesting! It's a bit distinct here. I prefer fishing on a lake, and the one I usually go to is massive, stretching for a hundred kilometers!

(Захоплення)

B: One hundred kilometers? (Expressing surprise)

A: Absolutely! There are fish of such significant size! (Boasting)

B: Seriously? (Expressing surprise, with a hint of doubt)

A: Would you like to join me?

B: Sure. (Agreement, approval)

A: Great. I'll get you a fishing line. [44, с. 217].

Значення багатозначних слів, зокрема емотивів, виражається через: 1) непарлінгвістичні засоби (міміка, жести, рухи тіла); 2) супрасегментні елементи (інтонація, тон, гучність); 3) невербальний контекст (максимально визначений ситуацією мовлення); 4) вербальний контекст (додаткова словесна підтримка) [9].

В межах цього дослідження використовуємо функціонально-комунікативний підхід до сучасного англомовного літературного дискурсу. Такі риси, як поетичність, вибірковість та залученість суб'єкта споглядання, відрізняють художній дискурс від інших типів дискурсу. У дослідженні сучасного англомовного літературного дискурсу увагу звертаємо на діалогічний дискурс між персонажами та внутрішнє мовлення. Дискурс досліджується у певній комунікативній ситуації (контексті), в якій він розгортається.

Формули мовленнєвого етикету та ввічливості в художньому дискурсі є не лише засобом мовної виразності, але й ключовим елементом формування соціальної текстури та відтворення культурних контекстів у літературі.

2.2. Вербальні засоби реалізації ввічливості в англійськомовному художньому тексті

В англійськомовному художньому тексті ввічливість часто виявляється через різноманітні вербальні засоби, які дозволяють авторам виразити пошану, уважність та співчуття. В англійськомовних художніх текстах вербальні засоби реалізації ввічливості відіграють значущу роль у створенні атмосфери взаєморозуміння, поваги та вишуканості між персонажами. Особливості мовленнєвого етикету в таких текстах акцентують увагу на

взаємини між героями та впливають на читача через вміле використання різних лінгвістичних засобів.

Ввічливість вважається ключовою в етикетно-мовному спілкуванні, де важливими елементами є звертання, прохання, подяка та відмова. В художніх творах виявляється розмаїття цих компонентів, що характеризуються різноманітністю конструкцій та контекстуальним використанням. Вірне та ввічливе звертання виступає гарантом успішної комунікації, оскільки його основною метою є привертання уваги адресата.

Один із ефективних вербальних засобів - це вживання лексичних одиниць, що відображають ступінь ввічливості та емоційної забарвленості. Вдосконалені форми привітань, вибачень, подяк і проявів поваги роблять мовлення персонажів більш вишуканим та пристосованим до ситуацій.

Структура речень і синтаксичні конструкції також мають велике значення для вираження ввічливості. Специфічний порядок слів та вживання різноманітних структур можуть надавати висловлюванням більшу формальність та вишуканість. Наприклад, використання пасивних конструкцій чи складнопідрядних речень може підкреслити уважне ставлення до деталей інформації: *The ancient manuscript, carefully preserved in the hidden chamber, was finally discovered by the young archaeologist* У цьому випадку, використання пасивної конструкції (*was finally discovered*) створює враження таємничості та підкреслює уважність до деталей. *As the detective meticulously examined the crime scene, which was scattered with cryptic clues, he began to piece together the puzzle* - Використання складнопідрядного речення дозволяє описати докладне обстеження місця злочину та надає важливі деталі для формування загального зображення.

Ці приклади ілюструють, як автори можуть використовувати мовні засоби для створення образів та підкреслення уважного ставлення до деталей в англійськомовних художніх творах

У додаток до цього, англійські художні тексти часто використовують виразні засоби, такі як метафори, алегорії та порівняння, для поглиблення

емоційного звучання висловлювань. Ці мовні прийоми можуть зробити образи персонажів більш привабливими та виразними.

Важливо відзначити також роль діалогів у художньому тексті. Автори можуть використовувати специфічні форми ввічливих висловлювань у діалогах, щоб передати особливості характеру персонажів або змінювати динаміку сцени.

Крім того, важливим аспектом є використання культурно-визначених виразів та жаргону, що може вказувати на соціальний статус чи приналежність персонажів до конкретного культурного середовища.

Отже, вербальні засоби реалізації ввічливості в англійськомовному художньому тексті розширюють можливості авторів висловлювати соціальні відносини, нюанси характерів та розвиток сюжету, роблячи читання більш насиченим та емоційно насиченим.

Автор може використовувати ввічливий тон та висловлювання для збереження позитивного настрою в тексті. Важливо враховувати тон, який вказує на повагу та розуміння.

Застосування фраз, які підсилюють ввічливість, може створювати теплу та доброзичливу атмосферу в тексті.

Вирази співчуття можуть використовуватися для вираження розуміння та емпатії. Це може стосуватися як справжніх ситуацій, так і фікційних.

Завершення тексту часто використовуються для підсилення ввічливості та створення позитивного враження у читача.

Інтеграція цих вербальних засобів допомагає авторам створювати текст, який сприймається як ввічливий, доброзичливий та поважний до читача чи інших персонажів.

Вербальні заповнювачі вживаються для вираження ввічливості у сказаному. Так, в прикладі головний герой не знає відповіді на поставлене питання і відповідає з невпевненістю з використанням вербального заповнювача *Can you tell me what your wife' blood type is? ' she asked. 'Uh, no, I don't know.*

В іншому прикладі головний герой не знає що відповісти на запитання і відповідає великою кількістю вербальних заповнювачів, які супроводжуються графічним відображенням паузи, що підсилюють ефект ввічливої невпевненності: *But if the majority of it is unsatisfactory, he remarked, carefully allowing the words to resonate, then why engage in it? Is it the allure of the girls, the leather, the machismo? Or perhaps you find grappling with the senseless monotony of it all to be an intriguing challenge? The guard hesitated, responding, Uh... well, I don't know. I guess I just... do it, you know* [51, с. 342].

У наступному фрагменті пауза зображується графічно за допомогою трьох крапок, тире та вербального заповнювача *uh*. Новина була настільки приголомшливою, що героїня вагається щодо того, як поставити запитання, перериваючи свою думку паузами: *Nick? she finally said. Is it – uh... Do you – I don't know, Go. Amy did say anything to me. If she was pregnant, why would she tell Noelle and not tell me?.* У наступному прикладі твердження настільки неправдоподібне, що викликає здивоване *huh*, що передає невіру: *What do you mean? Who picked them up then? The ship did. Huh? The ship did. All by its e lf» Huh? Whilst we were in Improbability Drive. But that's incredible. No. Just very very improbable.*

У висловленнях, що виражають сумнів вживається сполучник *or*, який вказує на ймовірність того, що одна з альтернатив не вірна. При вживанні сполучника *or* співвідносяться однорідні члени певного речення або цілі речення, вказуючи на необхідність вибору між ними. Сполучник *or* може виступати в термінах Дж. Лакоффа маркером апроксимації – хеджем, що застосовується для зниження точності висловлення. У наступному прикладі мовець перераховує можливості того, хто міг здійснити вбивство. У мовця немає достатньо підстав, щоб стверджувати що певна організація вчинила злочин, тому він перераховує всі альтернативи. Перелік альтернатив свідчить як і про те, що мовець допускає різні варіанти, так і про його необізнаність у ситуації: *The Nazis or Aryans or Kluxers or Mafia or some other group killed*

them because Rosenberg was Rosenberg, and because Jensen was the easiest target and somewhat of an embarrassment.

Також висловлення з ог вказують на приблизність чи неточність певного твердження. У наступному прикладі описується герой, який спав десь три чи чотири години на ніч: *He thought this was funny because Grantham was a night owl and had probably slept less than three or four hours, and now all this incessant buzzing echoing throughout his hallway.*

Фреймова модель відображає найбільш типову ситуацію сумніву. Класифікаційні когнітивні ознаки, які є спільними для низки, групи чи багатьох концептів, узагальнюють причинно-наслідкові, фізіологічні, інтелектуальні, перцептивні знання про концепт на рівні абстракції в схематизованому вигляді.

Риторичні запитання виражають стверджувальне чи заперечне судження і характеризуються як стилістичний прийом експресивності й увиразнення висловлення. Семантично, риторичні запитання визначають ймовірні відповіді. Інформативно, риторичні запитання є завершеними висловленнями. Стилiстичний підхід вивчає створення риторичним запитанням образності та експресивності та полягає в розкритті стилістично значущих аспектів змісту. Прагматичне трактування терміну передбачає мовну форму, яка використовується під час реалізації дискурсу для вираження різних іллокуцій. Риторичне запитання не вимагає відповіді, а містить її як таку, що сама собою мається на думці, вони не ініціюють збільшення об'єму взаємних знань і не стверджують нічого нового. Мовець, за допомогою риторичного запитання, через контекст питання намагається вплинути на адресата так, щоб той надав відповідь, яка вже вбудована у саме запитання. Відповідь на риторичні запитання, якщо вона взагалі надається, зазвичай виражає згоду з твердженням, що міститься у запитанні.

Серед функцій риторичних запитань є змусити адресата повірити сказаному та вплинути на його почуття. У МА за допомогою риторичних запитань може відбутися переосмислення пропозиції, змінюючи її з

негативної на позитивну та навпаки. Іншими словами, форма питання може виражати судження, протилежне за змістом, наприклад, позитивне питання може містити негативне судження, а негативне питання – позитивне. Риторичні запитання також відносимо до МА-експресивів, оскільки вони виражають психоемоційний стан мовця. Для вираження ввічливості використовуються такі моделі риторичних запитань:

1. *Auxiliary verb... (supposed, really, ever) (not)... ?* (напр. *Have they ever tried to love the real me, to love me for what I am, to love me for my mind?*)

2. *Who... I <Ніхто>* (напр. *Who cares about my stupid arm? I muttered in disgust.*)

3. *Who...not...?* (напр. *Who doesn't like chocolate?*)

4. *What... ? <Нічому>* (напр. *So what's to worry? It'll be alright.*)

5. *Why... (not)? <Без причини>* (напр. *Why should you be unhappy, you're so beautiful?*)

6. *Since when... ? <Ніколи>* (напр.... *since when do you need a dime to make a call.*)

7. *Where... ? <Нікуди>* (напр. *How many dreams could come true through this form ? Where can it lead?*)

8. *How... ? <Ніяк>* (напр. *How could that be? How could you eat only that?* [49, с. 129])

Часто риторичні запитання зустрічаються у внутрішньому мовленні персонажа. В наступному прикладі наведено уривок внутрішнього мовлення персонажа. Мовець формулює для себе ряд питань, які відображають безпорадність та вразливість людини, високу схильність до сумніву в конкретних ситуаціях, і що спрямовані на створення враження експресивно-емотивного характеру для читача. У наведеному прикладі героїня, будучи в стані морального виснаження, сумнівається чи слід їй змінити відношення до найближчого оточення та шкодувати про щось: *Was she supposed to feel something about Harry? Was she supposed to feel sorry for him? for her? Was she supposed to regret something?*

У діалогічному дискурсі простежується вживання фразеологізованого запитання – стійкого синтаксичного комплексу питального типу, що передає семантику ствердження, заперечення, гіпотетичності: *Who in hell knows?; Who else would it be?; Really?.* У прикладі *Who in hell knows?* емоційний модифікатор *hell* скасовує пресупозицію питання-відповідь, припускаючи, що якою б не була відповідь, ситуація порушує очікування мовця до такої міри, що стан здивування, невпевненості та негативної оцінки мовця неможливо змінити. Зважаючи на характер такої ситуації інформативна відповідь епістемічно безглузда. Цей тип запитання становить експресивний МА, позбавлений будь-яких епістемічних цілей.

За допомогою МА-експресивів, людина, що сумнівається, намагається виразити свій емоційний стан і/або здійснити емоційний вплив на співрозмовника, отримати психологічну підтримку, відновити психологічну рівновагу й підтвердити свої песимістичні світоглядні настанови. До МА-експресивів для вираження ввічливості також відносяться висловлення, які включають емотивно-оцінну лексику та вербальні заповнювачі: *Impossible; Er... said the guard, «er... er... I dunno. I think I just sort of, do it really.*

Скептичне ставлення до предмету обговорення включає його оцінку, переважання негативних оцінних суджень. У наступному фрагменті описується ситуація, коли чоловік дає пораду своїй знайомій зачинити на певний час магазин, де вона працює, щоб звернутися з своїми проблемами до поліції. Вона негативно оцінює таку пораду та сумнівається в її правильності, оскільки на той момент в неї були відвідувачі і вона не знатиме реакції свого керівника на таке самовільне зачинення:

Ralph? inquired Bill McGovern with a tone of concern. Where are you going?

Ralph gave Sue instructions to lock the door after him. Sue hesitated, expressing doubt about her ability to do so, glancing at the onlookers through the dirty window, whose numbers had increased. Ralph reassured her, mentioning the approaching siren, and encouraged her to listen to the police guidance. Sue

remained unsure, but Ralph assured her that her actions would likely be commendable to her boss, even in the midst of the unfolding situation.

Людина, що сумнівається, обережна у своїх висловлюваннях. Її розмова націлена на те, щоб розвіяти сумніви та роз'яснити ситуацію, яка їх викликає. У наведеному фрагменті героїня твору С. Кінга «Безсоння» відчуває занепокоєння через поганий вигляд свого друга. Вона перепитує його, чи з ним все добре, щоб розвіяти неприємні відчуття та свою необізнаність:

Ralph? Lois asked, suddenly concerned. Are you okay?

Yes, he said, looking down at his hands again. Yes, sure.

You had a look on your face like... well, I don 't know.

Інколи, виражаючи ввічливість, людина прагне здійснити емотивний вплив на адресанта. Емоційний аспект має мотиваційне значення та є основою для суб'єктивного сприйняття та розуміння оточуючого світу. Виражаючи ввічливе ставлення до дійсності, мовець задовільняє свої потреби у самовираженні та розумінні, виражає свій емоційний стан та впливає на співрозмовника. У наведеному фрагменті дискурсу з роману С. Мейер «Сутінки» Едвард хоче вплинути на Беллу емоційно для того, щоб змінити хід її вчинків: *Where do you believe you're headed? he inquired, expressing outrage. He held a handful of my jacket firmly in one hand. I felt bewildered. I'm heading home. Didn't you hear me promise to ensure you get home safely? Do you think I would allow you to drive in your current state? His voice maintained its tone of indignation.* [56, с. 15].

Отже, комунікативна ситуація ввічливого спілкування включає учасників, обставини переживання цього психоемоційного стану та спосіб спілкування. Комунікативна поведінка есперієнца ввічливого звертання є основою для виявлення прагматичних особливостей актуалізації ввічливої поведінки в ситуації спілкування. Характерною комунікативною поведінкою ввічливого співрозмовника є обережність висловлення, комунікативна емоційність та оцінність.

Тактика пошуку згоди має на меті виявлення думки або погляду, які співпадають з тими, які висловлює адресант. Те, що людина шукає підтвердження своєї думки, свідчить про невпевненість щодо цієї думки. Окрім того, така тактика заохочує співрозмовника до інтеракції. У даному випадку героїня шукає підтвердження у співрозмовника стосовно своєї думки про те, що смерть повинна залишати слід в житті людини. Вона висловлює своє твердження і запитує, чи поділяє співрозмовник її точку зору. Таке негативне загальне запитання спрямоване на отримання підтвердження, оскільки героїня бажає, щоб її думка була спільною з тим, кого вона запитує. Ситуація розгортається у межах «невпевненість щодо думки чи переконання», теми «міжособистісні стосунки»: *I'm sorry, Jinx, to hear about the passing of your mother. It must have been a difficult period for both you and your father.*

She gave a nonchalant shrug. Even if it was, I can't recall it. And that, in its own way, is rather disheartening. Death should leave a lasting impression, don't you agree? It's unfortunate how swiftly we erase memories and shift our focus to something different.

But it's crucial that we do, he responded. Otherwise, we risk becoming akin to Miss Havisham in Great Expectations, forever sitting at an empty table.

Тактика виправдання спрямована на спростування відповідальності адресанта за обвинувачення адресата. Адресант намагається відмовитися від відповідальності за свої дії, які призвели до негативних наслідків, ставлячи їх у позитивне світло. Використовуючи цю тактику, адресант прагне зберегти свою позитивну репутацію в інтеракції. Він може визнати або не визнати свою провину, пояснюючи причини своїх дій та іноді перекладаючи вину на інших чи на обставини. Основна ідея виправдання полягає в роз'ясненні причин власних дій, знятті відповідальності за скоєне, поліпшенні емоційного стану співрозмовника і переході до співпраці під час розмови. Цей підхід об'єднує в собі несхвалення звинувачень та аргументаційну частину, де адресант пояснює свою непричетність до небажаного вчинку.

Стратегія презентації інформації включає в себе передачу інформації слухачеві. Тактики цієї стратегії включають констатацію, припущення та прогнозування.

Тактика констатації виявляється в виділенні конкретних, очевидних фактів у висловленні. Мовець вважає ці факти відомими, оскільки вони можуть бути визнані або підтверджені на основі того, що було бачено, почутого чи визнаного. У цьому випадку мовець впевнено стверджує та не сумнівається у правдивості того, що він вказує. Застосування цієї тактики може бути зумовлене наявністю доказів, інколи висловлення є евіденційно обґрунтованим, інколи мовець повністю несе відповідальність за правдивість свого висловлення.

У наступному випадку детектив твору Дж. Грішема «Досьє пелікан» констатує факти, про які стало відомо в результаті розслідування, коментуючи певний факт, про який він почув, використовуючи «apparently». В той самий час адресат не може зрозуміти логіку розслідування, намагаючись її зрозуміти через зустрічні запитання. Ситуація розгортається у межах «Невпевненість щодо факту, реальності, природи чи існування чогось», теми «Розслідування»:

They have secured Bunny's room, he mentioned. There are individuals in there collecting fingerprints and placing items in plastic bags.

Henry let his hand fall. But why?

I'm not sure why. They requested fingerprints from everyone who had been in the room on Thursday and had touched items.

What's the point of that? They don't have Bunny's fingerprints.

Actually, they do. Bunny was part of the Boy Scouts, and his troop had their fingerprints taken for some kind of Law Enforcement badge years ago. Those records are still on file somewhere. Черговий приклад приклад констатує почуті факти за допомогою епістемічного слова середньої сили модальності (apparently): *Voyles was talking and puffing. There's a memo on the table*

regarding one Nelson Muncie, a millionaire from Jacksonville, Florida, who's allegedly made threats against Rosenberg.

Отже, на граматичному рівні використовуються повні, доконані речення, що відповідають коректній граматичній формі для вираження ввічливості. Досягнення ввічливості підтримується за допомогою конструкцій умовного способу, питальних та негативних структур, а також модальних дієслів. Зокрема, модальні дієслова широко використовуються у проханнях, зверненнях, подяках і для вираження ввічливого тону. З синтаксичної точки зору ввічливість виявляється у вживанні питальних, спонукальних і кличних синтаксичних конструкцій, при цьому особливу увагу приділяємо трансформації смислових питань через транспозицію. Мовні засоби для вираження ввічливості взаємодіють один з одним і функціонують тільки у конкретних ситуаціях і в межах мовного простору. Таким чином, важливо усвідомлювати, що категорія ввічливості тісно пов'язана із структурою та культурою мови, і невірне використання мовних засобів може призвести до втрати ясності висловлення та недосягнення поставленої мети.

2.3. Вербалізовані невербальні засоби реалізації ввічливості в англійськомовному художньому тексті

В англійськомовних художніх текстах ввічливість часто виражається не лише за допомогою словесних засобів, але й через виразне використання невербальних елементів. Такі невербальні засоби можуть значно збагатити комунікативний контекст і поглибити розуміння характерів та взаємин між ними. Протягом тривалого періоду в мовознавстві виникало питання щодо можливості виділення невербальних аспектів мовленнєвої поведінки персонажів у художньому дискурсі. Більшість дослідників стверджувала, що невербальні компоненти комунікації слід вивчати в контексті реального спілкування. Однак у новіших наукових роботах з'являється зростаюча

кількість досліджень, в яких досліджується як вербальна, так і невербальна мовленнєва поведінка персонажів у художньому дискурсі.

У художніх творах вживання вербальних елементів невербальності, таких як жести, міміка, тілесна мова та інші, може підкреслити інтонацію, емоційний стан персонажів та взаємні відносини між ними. Наприклад, опис манери посмішки, способу погляду чи рухів героїв може передати їхню ввічливість, або навпаки, навести на інші внутрішні почуття.

Під час вивчення англійських художніх творів можна помітити, що ввічливість часто виражається через тон мовлення, обраність слів та загальний стиль спілкування персонажів. Наприклад, вирази подяки, привітання чи вбрання фраз у вишукану форму можуть вказувати на високий рівень ввічливості.

У творах англійської літератури ввічливість, що виявляється через тон мовлення та мовну обраність персонажів, визначає особливий характер взаємодії між ними. Велика увага приділяється не лише змісту висловлювань, а й їхній формі, що засвідчує важливість ввічливості в культурі та спілкуванні.

Специфічний тон мовлення може найкращим чином відобразити ввічливість персонажів. Вирази подяки, частіше за все, вживаються як вияв вдячності та поваги до інших героїв чи подій у творі. Також помітно, що привітання та вишукані фрази створюють атмосферу взаємоповаги та ввічливості між персонажами.

Обраність слів та вишукана форма висловлення також є важливими аспектами ввічливості. Персонажі вдаються до вживання вишуканих слів, формулюють фрази з урахуванням соціокультурного контексту та намагаються виражати свої думки з врахуванням ввічливих норм спілкування.

У цілому, вивчення ввічливості у художніх творах розкриває глибокі аспекти міжособистісних відносин та культурного контексту. Використання

мовних засобів ввічливості допомагає авторам створювати автентичні образи персонажів і деталізувати їх взаємодію в межах твору.

Крім того, англійські художні тексти можуть використовувати символічні жести, які також служать засобом ввічливості. Наприклад, відзначення особливого ставлення до гостей або використання символів, що асоціюються з повагою, може допомогти виразити ввічливість персонажів.

У романах про Шерлока Холмса можна помітити, як доктор Ватсон, наприклад, вживає ввічливі вирази під час спілкування з Холмсом. Ватсон нерідко виражає подяку за роз'яснення чи вказівки, підкреслюючи свою повагу до геніального детектива.

У творах Джейн Остін, персонажі дотримуються встановлених соціокультурних норм ввічливості. Обмін компліментами, вживання вишуканих слів та обережне ставлення одне до одного створюють атмосферу ввічливості.

У «Еммі» головна героїня, Емма Вудхауз, виявляє ввічливість у своїй мові та вчинках. Вона обирає слова та жести, які виражають повагу до своїх співрозмовників, зокрема в стосунках з старшими за неї членами суспільства.

У комедії Оскара Уайльда, вживання гостинності та вишуканих форм висловлювань є ключовим для вираження ввічливості. Персонажі використовують артистичний стиль мовлення, що свідчить про їхню освіченість та культурність.

Ці приклади демонструють, як ввічливість втілюється у виборі мовних засобів та символічних жестів у різних творах англійської літератури.

Загалом, у художніх текстах англійською мовою вербальні та невербальні засоби реалізації ввічливості тісно переплетені, створюючи багатогранний образ комунікативної взаємодії між персонажами.

Невербальні засоби комунікації, як правило, не здатні самотійно точно передавати значення (з винятком окремих жестів). Зазвичай вони взаємодіють один з одним та з словесним текстом. Цей комплекс можна порівняти із симфонічним оркестром, де слово виступає як соліст на фоні

невербальних засобів. Неспівпадіння окремих невербальних засобів може значно ускладнювати міжособистісне спілкування. На відміну від мови, невербальні елементи спілкування частково усвідомлюються як тим, хто висловлюється, так і тим, хто слухає. Невозможно повністю контролювати всі аспекти невербальної комунікативної поведінки, що часто призводить до непорозумінь, особливо коли спілкування відбувається між представниками різних культур [10, с. 92].

Невербальний дискурс персонажа, як вияв невербальної емоційно-мовної діяльності, проявляється у мовних засобах, використаних персонажами (комунікантами) у комунікативних висловленнях. Цей дискурс відображає їхню участь у мовній взаємодії, включаючи процес породження, сприйняття та інтерпретації мовленнєвого продукту, а також відображає їхні наміри та стани у кожен конкретний момент цієї взаємодії. Структура невербального дискурсу персонажа у художній прозі має чітко організовану форму, спроектовану за принципом польового утворення. Цей дискурс представляє собою виразно-візуальну, просторово-тимчасову психологічну невербальну взаємодію комунікантів у формі діалогічного спілкування, що постійно перебудовується.

Лінгвістичні дослідження ставлять перед собою важливе завдання - вивчення того, як невербальні засоби комунікації репрезентуються у художніх текстах. Автори творів мистецтва використовують механізм трансформації невербальних елементів у вербальні, щоб відтворити ці засоби у тексті. Таким чином, читач чи дослідник повинен вміти аналізувати мовні одиниці, які представляють невербальні елементи, і розуміти їх форму і зміст.

Усі дослідження підкреслюють важливість художньої літератури як надійного та багатого джерела для вивчення невербальної поведінки людини. Мовні репрезентації невербальних елементів мають різноманітний функціональний потенціал у художньому тексті, включаючи номінативну,

комунікативну, описово-характеризуючу, інтерпретативно-пояснювальну, та образно-оцінну функції.

Отже, словесне вираження невербальних засобів комунікації важливе для розуміння інформації, яку закодував автор твору. Дослідження також вказують на те, що проблеми семантичного аналізу емотивності виникають при номінації та описі емоцій у висловленнях, оскільки слова можуть використовуватися для вираження різних емоцій в залежності від контексту та способу вираження.

Застосування досягнень когнітивної науки, зокрема, в галузі когнітивної наратології, у розвитку лінгвістики дозволяє переосмислювати лінгвістичні явища, враховуючи їхній потенціал у створенні смислового контексту в англійськомовному художньому дискурсі. Наратологічний підхід розглядає наратив як особливий тип тексту, форму художньої комунікації, використовуючи герменевтичні принципи теорії когнітивних параметрів для полегшення сприйняття наративів. Когнітивна лінгвістика розглядає мову як не лише засіб спілкування, але й неот'ємну частину процесу пізнання. Вона відтворює взаємодію культурних, психологічних та комунікативних чинників у контексті об'єктивації, вербалізації, актуалізації та профілізації констант досвіду невербального та їхнього ментального/психічного моделювання у системі тексту. Когнітивно-нاراتивна методологія об'єднує когнітивне та нарративне у єдину схему розуміння художнього прозового тексту.

Поняття невербального в контексті невербальної поведінки та комунікації широко розглядається в таких споріднених галузях, як психологія (аспекти використання жестів, постави, виразу обличчя, відстані та голосу), семіотика (дослідження невербальної поведінки як різних знаків), теорія комунікації (прагматичний ефект елементів невербальної комунікації) та теорія штучного інтелекту (моделювання систем розпізнавання обличчя, рухів та голосу людини). Введення поняття невербального в контекст художнього тексту, розгляду як досвіду, вираженого мовними знаками, вимагає використання терміну константи досвіду невербального для

представлення втіленої ментальної/психічної сутності у дискурсі наратора ↔ персонажів.

Інтерпретація художнього прозового тексту базується на відкритості самого тексту та використанні герменевтичного кола, яке ґрунтується на філософських аспектах для розкриття смислу тексту як виявлення людського існування. Процес інтерпретації розглядається як розуміння тексту в цілому, а згідно із В. Дільтеєм, як досвід, виявлення і осмислення смислу, що втілено у дискурсі тексту. Згідно із висновками авторки, герменевтика є інтерпретацією знаків, символів та текстів, що пов'язують людину з оточенням. За словами П. Рікера, текст є лінгвістично опосередкованим досвідом, а будь-який зміст індивідуального та соціального досвіду завжди семіотично опосередкований для свідомості.

З урахуванням герменевтичних аспектів стає актуальним використання когнітивної перспективи теорій літературного тексту для аналізу сприйняття. Когнітивна герменевтична розвідка включає вивчення символічних систем, зокрема текстів, які містять вербалізацію досвіду, уявлення про невербальну комунікацію та поведінку. Це актуалізується як константи досвіду невербального на різних рівнях наративу та дискурсу персонажа.

Авторка аргументує, що доступність тексту для інтерпретації передбачає визнання ролі читача як носія та творця соціокультурного виміру уявлення про художній прозовий текст. Художній прозовий текст розглядається як багаторівнева структура, орієнтована на реципієнта-читача. Формальне завершення тексту визначається як завершення внутрішньої дії тексту, яку виконує сам читач. Читач взаємодіє з текстовим світом та розмірковує над його значеннями, що свідчить про існування постійного полілогу як процесу онтологічної гри.

Отже, взаємодія світу тексту та світу читача дозволяє створити «наративну тотожність». Авторка вважає виправданим ствердження, що константи досвіду невербального втілюють досвід, знання автора-наратора та читача щодо невербальної комунікації, яка стає вербалізованою у

письмовому дискурсі англomовної прози. Розгортання фреймової моделі сприяє розумінню художнього прозового тексту як складного смислу на наративних рівнях у взаємодії наратора ↔ персонажів. Ця модель допомагає у розумінні та інтерпретації констант досвіду невербального у смисловій структурі художнього прозового тексту, охоплюючи поверхневі та глибинні рівні тексту на семантичному, граматичному, тематичному та наративному рівнях. Подані приклади реалізації констант досвіду невербального демонструють, як читач актуалізує їх як семантичні та граматичні позначення невербальної комунікації у структурі оповідного сюжету. Також вказується, що художній прозовий текст одночасно є автономним об'єктом естетичної дійсності і відображенням у свідомості читача, який сприймає визначений текст. Різні рівні сприйняття взаємодіють у ментальній/психічній моделі, спрямованій на структурування, розуміння, пізнання та інтерпретацію смислу художнього прозового тексту [17, с. 328].

Вивчення констант досвіду невербального в художньому дискурсі спрямоване на зібрання, аналіз та систематизацію досвіду невербальної комунікації та поведінки, набутого в реальному людському спілкуванні. Сучасна літературна творчість в цілому орієнтована на інновації та експерименти, особливо щодо взаємодії між автором та читачем через порушення традицій і спробу викликати нестандартну реакцію читача, звертаючись до констант досвіду невербального. Фреймова модель є інтерпретаційною, охоплюючи свідомість читача як наратора або імпліцитного читача, який розкриває смисли тексту, залучаючи суб'єктивний досвід переживання емоцій.

Невербальні елементи, такі як жести, які включають рухи тіла, вираз обличчя, погляд, позицію тіла та обійми, відіграють важливу роль у формуванні значення усної або писемної комунікації та сприяють розумінню, як підкреслює Д. МакНейл. Це означає, що загальне розуміння художнього тексту є метафоричним, передаючи значення від конкретного до

абстрактного та пов'язуючи сенсомоторний досвід із суб'єктивним враженням.

З комунікативної точки зору жести пов'язані з мовою, особливо з усним висловлюванням. Різні підходи до цього питання розглядають жест як результат «переходу», породженого бажанням висловлювати думки та обумовленого мовністю говоріння. З іншого боку, є той погляд, що жест є самостійним засобом вираження думки, обладнаним властивостями, які можуть взаємодіяти з усним висловлюванням. Це свідчить про те, що існує подібність у моделях жестових дій, і ці моделі є соціальними, існує конвенціоналізація, яка впливає на всі види жестикуляції. «Жестикуляція» може бути використана як самостійний засіб вираження або в поєднанні з мовленням. Жести, що використовуються у поєднанні з мовленням, часто називають «жестикуляцією» і вони привертають найбільше уваги. Це свідчить про те, що мова і жести є невіддільними, а жести виконують роль компонента мовленнєвого виразу.

Мова включає два аспекти - статичний і динамічний, які взаємодіють між собою в кожному висловленні через вказану діалектику. Ця образна мовна діалектика, що виявляється у жесті та мовленні, представляє взаємодію різних способів мислення. Невідповідність цих модальностей виступає як динамічний стимул, який сприяє мисленню та мові. Діалектика – це точка, де перетинаються два виміри. У художньому тексті всі жести описуються та пояснюються; вони позначаються як номінації невербальних елементів. Діалектична взаємодія відбувається між мовленням автора-наратора та персонажів, а також мовленнєвою презентацією їхніх жестів.

Різні варіанти використання жесту як неот'ємної складової мовлення включають в себе те, що будь-яке висловлювання в контексті соціальної ситуації виникає відповідно до певної прагматичної мети, взаємодіє та має сенс, який передається. Шість комунікативних функцій - референція (контекстна інформація); естетична/поетична (авторerefлексія); емоційна (самовираження); конативна (звернення до одержувача); фатична (перевірка

роботи каналу); метамовна (перевірка роботи коду) - підпорядковані вираженню змісту та представленню його різних аспектів.

Розглядаючи жест як складову усного або писемного (художнього) мовлення, можна зробити висновок, що він актуалізується по-різному для різних компонентів висловлення. Жест номінації іконічних (знакових) жестів, ритмічних жестів та ідеографів у художньому тексті визначається як найважливіші групи щодо сприйняття змісту.

Усі жести є семіотичними знаками і функціонують як знакові системи в усному мовленні. В майбутньому розуміння художнього змісту жестів може бути відтворено вербально усною комунікацією. Метафоризація номінацій жестів сприяє множинності смислів художнього тексту як естетично-образної реальності. Зображення руху, дій, які відтворюють зв'язки в просторі, – це іконічні (знакові) жести. Іконічні жести передають семантичні профілі форм, розмірів, рухів тощо через їх природну схожість з позначеними сутностями.

Ритмічні жести взаємодіють з тон-групами, де їхній основний акцент припадає на наголошений склад тонової групи, часто виокремлюючи ключовий семантичний елемент мовлення мовця. Однак ця координація ритму подібна до більшості інших жестів, таких як іконічні знаки, межі яких також співпадають з межами тонової групи, і їхня кінетична точка акценту також співпадає з наголошеним складом. Ритмічні жести короткі та односпрямовані, а конфігурація рук при цьому не має описового характеру.

Жести-ідеографи зовнішньо виражають логічні, концептуальні або дискурсивні аспекти «плину думок» мовця. На відміну від іконічних жестів, ідеографи є абстрактними, і їхню образність неможливо пов'язати з предметами чи рухами феноменологічного світу. Розглядаючи жести як індексовані ознаки внутрішньої мови, вони не можуть бути вважені «символічними» чи обладнаними комунікативним потенціалом. Жести-ідеографи можуть відображати якості, які є занадто абстрактними для

кодування природними мовами та що в основному пов'язані з феноменологічним світом.

Метафоричність жестів грає важливу роль у розширенні образно-мовної діалектики до абстрактних значень, позбавлених конкретних образів. Жести надають образи тому, що не піддається зображенню, використовуючи форми та метафори для представлення абстрактних концепцій. Це розкривається через використання жестів як конкретних сутностей, які виражають уявлення про абстрактні речі. Метафоричність жестів є ключовим елементом для сприйняття інтелектуальних та концептуальних аспектів мовлення, підкреслюючи їхню соціальну конвенційність.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У розділі «Репрезентація вербальних та невербальних засобів реалізації ввічливості в сучасному англійськомовному художньому дискурсі» було проведено глибокий аналіз способів вираження ввічливості в художній літературі, розглянуто як вербальні, так і невербальні засоби, які використовуються для створення атмосфери взаєморозуміння та відчуття ввічливого спілкування.

Термін «художній дискурс» має подвійне значення. З одного боку, це може вказувати на форму мови, тобто різновид або стиль із зміненими формальними ознаками. З іншого боку, це може означати форму комунікації, систему умов, що домовлені між автором і читачами. Хоча художній дискурс взаємодіє з іншими видами дискурсів, він має свої відмінності.

Художній дискурс представляє собою художню комунікацію між текстовими комунікантами – наратором та персонажами, яка існує в умовно реальному світі уявного простору автора-письменника. Він відтворює основні риси мовленнєвого структурування як індикатива і представляє собою діалог між автором, читачем і дослідником. Суть художньої вербальної комунікації визнається переважно через художній (оповідний)

дискурс, який розглядається як усний або писемний текст, створений актом наративу (оповідання). Художній текст є взаємодією висловлювань наративу та персонажів, зв'язки між якими визначаються соціокультурним контекстом використання і мають трансрівневий характер.

У розділі намагалися розкрити формули мовленнєвого етикету та ввічливості, які характеризуються високим ступенем стилістичності та культурної зумовленості. Визначили, що автори сучасних художніх творів активно використовують ввічливі вирази, підкреслені тонкі аспекти комунікативного акту.

Аналіз вербальних засобів реалізації ввічливості в англійськомовному художньому тексті дозволив виявити багатогранність інструментів, які використовуються авторами для досягнення відчуття ввічливості в різних ситуаціях та середовищах. Виявилось, що ці засоби можуть включати формальні вирази, мовні оберти, інтонацію та інші елементи мовного етикету.

Окремий акцент був зроблений на вербалізованих невербальних засобах реалізації ввічливості. Виявлено, що такі елементи, як жести, міміка, поза, мовчання та інші, можуть доповнювати та посилювати вербальні вирази, надаючи тексту глибину і вираження.

Загальний висновок з цього розділу полягає в тому, що реалізація ввічливості в художньому тексті є багатогранною та комплексною задачею, яка включає в себе використання різноманітних мовних та невербальних засобів. Автори художніх творів вдаються до цього для досягнення не лише літературних, а й соціокультурних цілей, виражаючи ввічливість як ключовий елемент людського спілкування.

ВИСНОВКИ

У ході вивчення вербальних та невербальних засобів реалізації ввічливості в сучасному англійськомовному художньому дискурсі були визначені ключові аспекти та особливості, що визначають цей явищний комплекс. Метою роботи було дослідження та аналіз виразних засобів, які використовуються авторами для втілення ввічливості в тексті.

Під час дослідження було розглянуто особливості категорії «ввічливість», встановлено, що ця категорія виявляється однією з ключових у людській комунікації та у структурі етикетно-мовного спілкування. Вона виявляється у використанні етикетних формул та стратегій, які залежать від конкретної комунікативної ситуації. Для успішної та ввічливої комунікації важливо ознайомитися та вміло використовувати правила та принципи розмови. Загалом існують дві основні стратегії ввічливості – позитивна та негативна, кожна з яких має на меті налагодження контакту зі співрозмовником та уникнення конфліктів чи негативних наслідків. Прояв розуміння, бажання уникнути неприємностей та утримання від нав'язування своєї точки зору співрозмовнику – це лише кілька прикладів з стратегій ввічливості, спрямованих на досягнення ефективної взаємодії учасників комунікації.

Проведений огляд та аналіз показали, що ввічливість в художньому тексті виступає як складна категорія, що включає вербальні та невербальні елементи. Це поняття охоплює не лише формальні прояви, а й глибинні рівні спілкування та взаєморозуміння. Вивчення вербальних та невербальних засобів реалізації ввічливості в сучасному англійськомовному художньому дискурсі розкрило багатоаспектність цього важливого явища.

Основні аспекти дослідження охоплювали різноманітні виразні засоби, які автори використовують для передачі ввічливості у текстах. Словесні конструкції, такі як фрази з подякою, вибір відповідних дієслів та вживання

умовних конструкцій, зумовлювали сприйняття тексту як ввічливого та сприяли формуванню особливої атмосфери комунікації.

Мовленнєвий етикет у художньому дискурсі виявився важливим аспектом дослідження. Автори роботи детально вивчили різні формули етикету та їх вплив на загальний тон тексту. З'ясувалося, що ввічливість може бути виражена не лише окремими словами, але й структурою висловлювань, темпом мовлення та вибором лексичних одиниць.

Аналіз вербальних засобів реалізації ввічливості в художньому англійськомовному тексті дозволив виявити динаміку використання мовних засобів у відповідності до контексту та розвитку сюжету. Зміни в структурі речення та вибір конкретних лексичних одиниць відображали взаємовідносини між персонажами, створюючи тонкі нюанси в комунікативних актах.

Репрезентація в художньому тексті невербальних засобів реалізації ввічливості виявилася значущою в контексті створення образів та атмосфери в творі. Гестури, міміка персонажів та їхня невербальна взаємодія мали великий вплив на сприйняття читачем характерів та настрою в тексті.

Загальні висновки зазначають, що ввічливість в художньому дискурсі – це багатогранне явище, яке виявляється через різноманітні вербальні та невербальні засоби. Дослідження розкрило, що автори завжди вибирають конкретні мовні засоби для досягнення вираженого ефекту взаємодії та спілкування в тексті. Розуміння цих механізмів може бути корисним для літературознавців, лінгвістів та всіх, хто цікавиться мистецтвом слова та мовною етикетною поведінкою в художніх творах.

Аналіз вербальних та невербальних засобів дозволив виявити широкий спектр інструментів, які використовуються для втілення ввічливості. Словесні вирази, структури речень, жести, міміка та інші засоби використовуються авторами для створення атмосфери ввічливого спілкування.

Дослідження особливостей мовленнєвого етикету в художньому тексті підкреслило його важливу роль у втіленні ввічливості. Автори вдаються до використання конкретних мовних формул та конструкцій для підсилення ефекту ввічливості.

Вивчення вербалізованих невербальних засобів реалізації ввічливості в тексті показало, що вони можуть бути ключовими для передачі тонких нюансів комунікативного акту. Жести, міміка та інші елементи невербальної комунікації вносять значний внесок у створення атмосфери взаєморозуміння.

В цілому, робота дозволила глибше зрозуміти використання мовних та немовних засобів для реалізації ввічливості в англійськомовному художньому тексті. Отримані результати можуть слугувати основою для подальших досліджень у галузі стилістики, лінгвістики та культурології, розширюючи розуміння специфіки комунікативних процесів у літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безноса А. П. Граматичні індикатори вираження ввічливості (з історії вивчення питання). Лінгвістичні студії. 2008. № 17. С.176–180.
2. Барташева Г. І. Взаємодія невербальних та вербальних компонентів ситуації комунікативного домінування в англійськомовному дискурсі: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. Харків, 2004. 23 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ. Академія, 2004. 344 с.
4. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики. Львів, 2003. 277 с.
5. Вжещ Я. Л. Принцип ввічливості в теорії і практиці міжкультурної комунікації. Теорія збереження обличчя П. Браун та С. Левінсона. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Ч. II. 2011. № 9. С. 251–255.
6. Воротнікова І. Г. Загальнолінгвістичні аспекти феномену етикету у сучасній міждисциплінарній науковій парадигмі. Новітня філологія. 2006. № 4 (24). С. 6-12.
7. Габелко О. М. Категорія ввічливості як складова мовного етикету в сучасній англійській мові. Наукові записки. Серія філологічна. №23. С. 39–41.
8. Гладь С. В. Концептуальне моделювання емотивності художнього тексту. URL: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/932
9. Гнатюк Л. Я. Прагматичні й функціонально-комунікативні аспекти ввічливості (на матеріалі сучасної української мови): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ, 2007. 392 с.
10. Гращенко В. В. Розвиток навичок вербальної та невербальної комунікації в процесі викладання англійської мови для спеціальних і

академічних цілей. Соціально-гуманітарний вісник: зб. наук. пр. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2019. Вип. 25. С. 91–92.

11. Григоренко І. В. Принцип ввічливості у сучасному англomовному дискурсі. Позитивна та негативна ввічливість. URL: www.weblancer.net/download/portfolio/521113/521113.doc

12. Деревянко Ю. М. Мовленнєвий етикет та ввічливість: диференціація понять. Актуальні проблеми сучасної філології та методики викладання мов у вишах. Харків: ФOP Бровін, 2018. С. 44–46.

13. Ковалинська І.В. Невербальна комунікація. Київ. Вид-во «Освіта України», 2014. 289 с.

14. Козлова Т. О., Деревянко Ю. М. Етикетні ситуації повсякденного спілкування в англійськомовній та українськомовній культурах. Zaporizhzhia: СТАТУС, 2020. 520 с.

15. Косенко Ю.В. Реалізація позитивної ввічливості в метакомунікативному блоці прощання (на матеріалі англomовного художнього дискурсу) . Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія. 2008. №1. С. 45–50.

16. Крилова Т.В. Відтворення емотивної лексики у перекладі роману Ш. Бронте «Джейн Ейр». URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/47494>

17. Крупа М.П. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль. Підручники і посібники. 2015. 416 с.

18. Луценко Л. О. Стратегії позитивної ввічливості в дискурсивній практиці брифінгу. Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2016. № 4. С. 102–109.

19. Малая О. Ю. Реалізація мовленнєвих стратегій ввічливості у дискурсі німецькомовних інтернет-форумів : дисс. канд. філол. наук: 10.02.04.Харків, 2008. 180 с.

20. Мац І.І. Різновиди емоцій та способи їх вербалізації (на матеріалі англійської мови). URL: <http://eprints.zu.edu.ua/3511/1/03miiesv.pdf>

21. Мейєр С. Сутінки. Переклад з англійської: Ольга Федорченко. Київ. Країна Мрій, 2010. 379 с.
22. Плющ Н. П. Формули ввічливості в системі українського мовного етикету. Українська мова і сучасність. Київ. НМК ВО, 1991. С. 90–98.
23. Почепецька Т. Лексичні засоби вираження ввічливості в англійській мові. Сучасні дослідження з іноземної філології. 2017. Вип. 15. С. 123–128.
24. Ревенко В. Лексичні засоби вираження ввічливості в питальному мовленнєвому акті (на прикладі художніх текстів англійських та американських письменників). Наукові виклади. 2013. № 5. С. 67–69.
25. Рейко А.В. Лінгвальні та екстралінгвальні засоби вираження ввічливості. Матеріали I Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Мова, освіта, наука в контексті міжкультурної комунікації». 2021. С. 138–140.
26. Рогатюк А. Є., Рабійчук І. Л. Непрямі мовленнєві акти як форма реалізації негативної ввічливості у сучасній англійській мові. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія Комунікативна лінгвістика. 2011. № 4. С. 91–93.
27. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава. Довкілля-К, 2016. 716 с.
28. Сергієнко К. П. Ввічливість як предмет лінгвістичних досліджень. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. 2013. № 9(2). С. 75–80.
29. Сергієнко К. П. Зіставлення стратегій позитивної ввічливості української і англійської ділової кореспонденції: синтаксична конструкція. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія. Філологічна. 2014. Вип. 44. С. 266–268.
30. Серякова І. І. Магія невербальної комунікації: навчальний посібник. Київ: Вид.центр КНЛУ, 2004. 95 с.

31. Серякова І. І. Семіозис невербальних знаків комунікації. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер.: Філологія. Київ, 2013. № 16 (2). С. 121–126.
32. Скриннік Ю. С. Варіативність вербальної та невербальної поведінки жінки при зміні соціальної ролі. Сучасна англістика: До 85-річчя кафедри англійської філології: матеріали VI міжнар. наук. форуму (Харків, 23 верес. 2015). Харків, 2015. С. 131–133.
33. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англійськомовному дискурсі: монографія. Харків: Константа, 2006. 300 с.
34. Степанюк М. П. Репрезентація емоційного стану художнього персонажа в жіночому романі: лінгвокогнітивний і гендерний аспекти (на матеріалі романів Ш.Бронте та Е. Бронте). дис.... канд. філол. наук. Херсон, 2016. 242 с.
35. Теоретичні засади дослідження семантики ввічливості. О. С. Баліцька, О. А. Мисловська, М. М. Човганюк. Теоретична і дидактична філологія. 2017. С. 19-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tidf_2017_25_5
36. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя: ЗДУ. 2002. 351 с.
37. Човганюк М. М. Основні концепції теорії ввічливості / М. М. Човганюк. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 9: Сучасні тенденції розвитку мов: збірник наукових праць / за ред. В. І. Гончарова. Київ : Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. С. 277–282.
38. Шевченко О. Л. Національні особливості вербальної і невербальної комунікативної поведінки. Лінгвокультурний дискурс у парадигмі професійної освіти: зб. матеріалів Міжнар. наук. – практ. конф. Київ, 5 берез. 2015 р.К. КНЕУ, 2015. С. 215–221.
39. Broughton G. Penguin English Grammar A-Z for Advanced Students. London: Penguin Books, 1990. 320 p.

40. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. P. 46.
41. Brown, P. Universals in Language usage: politeness phenomena. Goody, E. N. Questions and Politeness: strategies in social interaction. Cambridge: Cambridge University Press, 1978. 289 p.
42. Burgoon J. K., Guerrero L. K., Floyd K. Nonverbal Communication. Routledge. Taylor & Francis Group. London & New York. 2016. 480 p.
43. Cambridge Dictionaries online. Cambridge University Press. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>.
44. Chalker S. Current English Grammar. Hong Kong: Macmillan Publishers LTD, 1989. 295 p.
45. Collins Cobuild English Grammar: London and Glasgow: Collins Publishers, 1990. 486 p.
46. Derevianko I. Frame Structure of Etiquette Situations. The 1st Young Researchers International Web Conference «Language, Culture, Communication in the Expanding Intellectual Space». Czestochowa, Zaporizhzhia, Lviv, 2019. P. 86–88.
47. Goffman E. Interaction ritual. Essays on face-to-face behavior. Garden City, N.Y.: Anchor Books, 1967. 270 p.
48. Harper R. G. Power, Dominance and Non-Verbal Behavior. New York, 1985. 368 p.
49. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Oxford: Oxford University Press, 2005. 1780 p.
50. Knapp M. L., Hall J. A. Nonverbal Communication in Human Interaction. Crawfordsville: Wadsworth. Thomson Learning, 2002. 482 p.
51. Leech, G. Principles of Pragmatics. London: Longman, 1983. 250 p.
52. Lieb, H.H. (1996). Was bezeichnet der herkömmliche Begriff «Metapher»? In Haverkamp A.(Ed.).Theorie der Metapher. Darmstadt:Wissenschaftliche Buchgesellschaft. S. 340–355.
53. Maugham W.S. Theatre. Вінниця: Нова книга, 2002. 311 с.

54. Richmond V. P., McCroskey J. C. *Non-Verbal Behavior in Interpersonal Relations*. Boston, 2004. 350 p.
55. Schegloff E. A. *Overlapping Talk and the Organization of Turn-Taking for Conversation*. *Language in Society*. 2000. № 291. P. 63.
56. Skinner B. F. *Verbal behavior*. Cambridge, Massachusetts, 2014. 553 p.
57. Skrynnik Yu. S. *Non-verbal behaviour in the process of changing social roles in business discourse*. *Culture. Cognition. Communication. (Inter)cultural perspectives on language and the mind*. 2017. P. 23.
58. Swan M. *Practical English Usage Second Edition*. Oxford: Oxford University Press, 1996. 654 p.
59. Waters Sarah. *The Night Watch*. London: Virago, 2011. 506 p.
60. Weldon Fay. *Puff Ball*. London: Coronet books, 1985. 272 p.
61. Wickham Madeleine. *The Tennis Party*. London: Black Swan, 1996. 336 p.
62. Williams Polly. *A Good Girl Comes Undone*. London: Sphere, 2008. 355 p.
63. Williams Polly. *How to be Married*. London: Headline Review, 2010. 376 p.
64. Zvyeryeva O. *Verbal/Non-verbal Realization of the Role «Child» in English-Speaking Siblings' Discourse*. *Conference Abstracts to International Symposium for Doctoral Students «A Culture of Language»*. 2012. P. 15.